هەموو بەرهەمی هێمن

بەرگی دووەم

هەواری خاڵی

نووسین

دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی

زنجیرەی رۆشنبیری

*

خاوەنی ئیمتیاز: شەوکەت شێخ یەزدین

سەرنووسەر: بەدران ئەحمەد حەبیب

* * *

ناوونیشان:

دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی ئاراس، گەڕەکی خانزاد، هەولێر

س. پ. ژمارە: ١

www.araspublisher.com

هەواری خاڵی

سەرجەمی نووسینی هێمن

بەسەرپەرشتیی:

بەدران ئەحمەد   عوسمان دەشتی

ناوی کتێب: هەواری خاڵی – سەرجەمی نووسینی هێمن
بەسەرپەرشتیی: بەدران ئەحمەد – عوسمان دەشتی
بڵاوکراوەی ئاراس– ژمارە: ١٨٤
دەرهێنانی هونەریی ناوەوە: بەدران ئەحمەد حەبیب
دەرهێنانی هونەریی بەرگ: شکار شێخ عەفان نەقشبەندی
خۆشنووسیی بەرگ: خۆشنووس محەمەد زادە
پیت لێدان: ئاراس ئەکرەم
هەڵەگری: بەدران ئەحمەد، عوسمان دەشتی، شێرزاد فەقێ ئیسماعیل
هەڵەگریی سەر کۆمپیوتەر: عەزیز عەبدولخالیق – دلاوەر سادق
سەرپەرشتیی چاپ: ئاوڕەحمان مەحموود
چاپی یەکەم – چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، هەولێر– ٢٠٠٣
لە کتێبخانەی بەڕێوەبەرایەتیی گشتیی ڕۆشنبیری و هونەر لە هەولێر ژمارە (٨٧)ی ساڵی ٢٠٠٣ی دراوەتێ

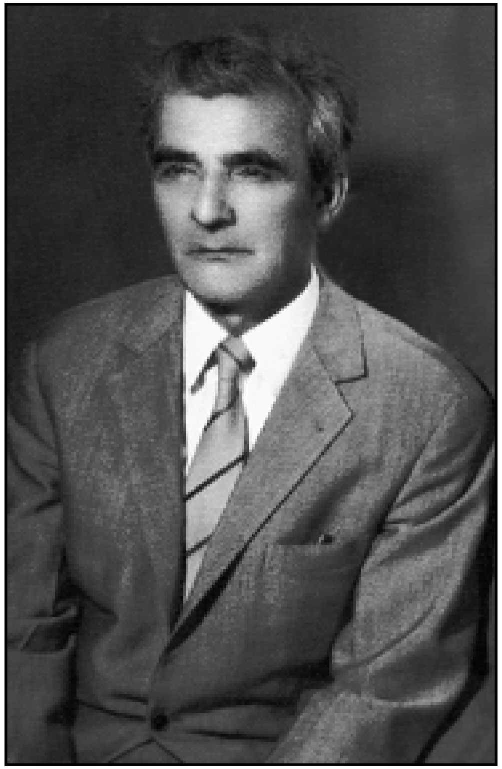

هێمن

شێرەژن

شارەکەمان، شارە بچووک و تووک لێکراوەکەمان (سەقز) یەکێکە لەو شارە کاولانەی کوردستان کە لە مێژووی تاریک و پڕ کارەساتی خوێناویی خۆیدا گەلێک جار تووشی پەلاماری دڕندانەی دوژمن و تالان و بڕۆ و کوشت و کوشتار و هەڵات هەڵات و سووتمان و خاپوورکران و چۆڵ بوون بووە. ڕووی خۆشی کەمتر بەخۆیەوە دیوە دەتوانم بڵێم هەر نەیدیوە. بەڵێ سەقز شارێکی تووک لێ کراوە تەنانەت پاش تێکچوونی حکوومەتی ڕەزاخان پاش فەوتانی ئەو قازاخە چەکمە ڕەقە و ئەو دیکتاتۆرە خوێنمژە کە خەڵکی ئێران پشوویەکی هاتەوەبەر و ئاهێکی خۆشی لە دڵی گەڕا دیسان سەقز شوومترین و ڕەشترین ڕۆژانی تاریخی ڕابوارد.

ئەرتەشی شاهەنشاهی پەهلەوی کە دەیانگوت ئاسمانی بەسەر نێزەوە ڕادەگرێ و زەوی لەبەر پێیدا دەلەرزی لە ڕاست سوپای هاوپەیمانەکاندا بەری فوویەکی نەگرت. دەستی بۆ چەک نەچوو، تاوێکی بەربەرەکانی نەکرد، وەک تۆی هەرزن بڵاو بوو، وەک بڵقی سەر ئاو پووچاوە. چەک فڕێدان، بەجلی ژنانەوە ڕاکردن و خۆ لە تەویلەی ئاغا و دەرەبەگان ئاویتن، تاکتیکی ئەو فەرماندە لووت بەرزانە بوو کە خەڵکیان بەدیل و کۆیلەی خۆیان دەزانی و لە سەردەمی دەسەڵاتی بیست ساڵەی ڕەزاخاندا کاریان زگ دڕین و گیرفان بڕین و هەژار چەوساندنەوە و دارا ڕووتاندنەوە بوو. بەڵام ئەو قارەمانانەی کە لە لێقەومانەکەی شەهریوەردا دەمانچە و شمشیرەکانیان بەچارشێوێکی ژنان دەدا و چەکمە بریقەدارەکانیان بەکەلاشێکی کەچ و کۆن دەگۆڕییەوە و باقیشیان دەداوە و خۆیان دەشاردەوە و لەبەر دەستی خەڵک، خەڵکی توورە و داخ لەدڵ هەڵدەهاتن. نازانم چۆن بوو؟ پاش ماوەیەکی کەم سەروسەکوتیان لە سەقز پەیدا بۆوە؟ نە حەیا و نە شەرم، وەک نە بایان پێدا هاتبێ نە بۆران، بەبەرگی زەرقی و بەرقییەوە، بەسەردۆشی مەنگوڵە دارەوە، بەچەکمەی ڕەش و خرینگە خرینگی مامزانەوە وەک (ڕۆمیل) لە خەیابانەکانی سەقزدا دەستیان کرد بەگەڕان و خۆ بادان و قەمچی هەڵسووڕاندن و پۆزلێدان.

بێجگە لە ڕۆمیلەکانی خۆلاتی و خۆماڵی قیافەی نامۆ و سەیر سەیریش وەبەرچاو دەهاتن. ئەفسەری سوورە زرتە و قەڵەو و درێژ و زەلام، سەربازی ڕەشی، لاوازی مردەلۆخە، وا دیار بوو بێگانەن، هێندێکیان لەوبەری دەریاوە بۆ پاراستنی خۆیان هاتوونە ئێرە ئەوانی دیکەش لە ئاسیای دوورەوە ڕست کراون و بەزۆری زۆردار هێنراونە ئەم وڵاتە کە لە پێناوی سوودی «ساحیب»دا بینە قۆچی قوربان.

من ئەو دەمی نا کە مێرمنداڵێکی چاو نەکراوە بووم، بەکەڵکە ئێستاش کە هەزار پەند

و گوڵمەزم بەسەرهاتووە و زۆرم چەرمەسەری و کوێرەوەری و دەربەدەری دیوە هیچ سەرم لە زاراوەی لەشکری دەرناچێ. بەڵام لە بیرمە ئەو کەسانەی لەو سەردەمەدا سەریان لە سیاسەت دەخورا و دەمیان لە شتی وا وەردەدا دەیانگوت:

وەزعی ستراتیژیکی سەقز ئەوە هەڵدەگرێ. دەیانگوت هۆی گرنگی چارەڕەشی ئێمە هەڵکەوتنی جوغرافیایی ئەم شارەیە. دەیانگوت سەقز دەروازەی کرماشان و قەسری شیرین و تەنانەت ئەودیوی سنووری ئێرانە کە کانگا نەوتەکانی دەربەست لە دەستی ساحیبدان. دەیانگوت شەپۆلی توورەیی و بیری دژی ئیمپریالیستی خەڵکی ئێران و جوولانەوەی ئازادیخوازانەی گەلانی ئەم وڵاتە نەترەی ئیمپریالیسمی بردووە و مەترسی گەورەی بۆ ئیستیعمار پەیدا کردووە. زۆر شتی دیکەیان دەگوت کە من سەرم لێ دەرنەدەچوو و تێی نەدەگەیشتم. دەیانگوت هەر بۆیەش ئیستیعمار ناچار بووە ئەم ئەرتەشەی بەدەستی خۆی تەفروتووناى کردبوو سەرلەنوێ زیندوو بکاتەوە و گەورەکانی بکاتە نۆکەری خۆی و لە سەقز مۆڵیان بداتەوە. چونکە مردووی خۆیەتی و بەدەستی خۆی ناشتوویەتی و دەزانی چییە و تێی ڕانابینێ دەس بکاتەوە، ئەم سوورفلانەی هێناوە نەخشەی بۆ بکێشن و ئەم دیلانەی هێناوە پشتی بگرن و خەریکە بەهەموو هێزی خۆی ئەم دەروانە، بپارێزێ.

لەو سەروبەندانەدا کە ئێمەی خەڵکی لێقەوماوی هەژاری سەقز لەژێر جەزرەبە و ئەشکەنجەی ئەرتەشی شاهەنشاهی و ئاغاکانیدا لە ئاویلکەی گیان کێشاندا بووین. جوولانەوەی ئازادیخوازی لە سەرانسەری ئێراندا برەوی ئەستاندبوو بەتایبەتی فیرقەی دێموکراتی ئازەربایجان ڕۆژ بەڕۆژ زنجیری کۆیلەتی لە دەس و پێی گەلەکەی دەپساند و بەن کەڵەوەی نێری دیلی هەڵدەبڕی و حیزبی دێموکراتی کوردستان ئاڵا هەڵگری خەباتی گەلەکەمان، بەڕابەری ڕۆڵەی بلیمەت و هەڵکەوتووی کورد پێشەوای خۆشەویست قازی موحەمەدی نەمر، تەنگی بەئیستیعمار هەڵچنیبوو و ڕەگوڕیشەی لەهەموو لایەک داکوتابوو و لک و پۆپی بۆ هەموو مەڵبەندێکی کوردستان هاوێشتبوو.

ڕێکخراوی حیزبی شارەکەی ئێمەش سەرەڕای ئەو هەموو کەند و کۆسپەی لە پێشدا بوو، لەژێر چاوەدێری توندی شا و ئیستیعماردا ئازایانە خەباتی دەکرد و ژیرانە چالاکیی دەنواند و پەیوەندیی نهێنی و بەردەوامی دەگەڵ مەرکەزی حیزب لە مەهاباد نەدەپچڕا و پەیکەکانی حیزب بەشەو و نیوەشەو هەر لەهاتوچۆدا بوون، بەیاننامە و ڕۆژنامەکانی حیزب بەنێو خەڵکدا بڵاو دەکرانەوە.

پاش ئەوەی حیزبی دیموکراتی کوردستان بەیەکجاری سەرکەوت و کاربەدەستانی تارانی

لە موکریان و ئەولاتریش دەرپەڕاند و جەمهوری کوردستان دامەزرا. هێزی گەل و پێشمەرگە گەمارۆی سەقزی دا ئیتر حکوومەتی تاران بەجارێکی زراوی تۆقی و حەزیای برینداری ئیستیعمار بەتەواوی ئارووژا و گەزارەی دەرکێشا و ژەهری پیسی خۆی بەسەر ئێمەدا ڕژاند، ڕۆژ نەبوو پۆلێک لاو نەگیرێن، نەخرێنە بەندیخانەوە یا بەڕێ نەکرێن بۆ پشتی جەبهە، شەو نەبوو دەستەیەکی دیکە خۆ ڕزگار نەکەن و پەنا نەبەن بۆ کوردستانی ڕزگارکراو کە ئامێزی بۆ هەموو کوردێکی نیشتمانپەروەر و هەموو ئازادیخوازێکی جیهان ئاواڵا بوو، لەو لاشەوە ئەو دەرەبەگ و خاین و خۆفرۆشانەی کە حیزب دەرەتانی خەیانەت و خراپەی لێ گرتبوون و ماوەی نەدەدان خوێنی مسکێن و هەژاران چیدی بمژن و ئێسکیان بکرووسنەوە بەپەلەپڕووزە خۆیان لە ئامێزی شاهەنشا دەهاوێشت. ئەم حەمە ڕەزایەی ئەمڕۆ بێ شەرمانە دەڵێ من شای پێخواسانم و بەردی دڵسۆزی بۆ جووتیار و کرێکار لە سنگ دەدا، ئێستاش ئەو دەرەبەگانەی ئەو سەردەمی خەیانەتیان بەگەل و نیشتمانی خۆیان کرد بەزەبری نووکی نیزە دەکاتە نوێنەر و سەناتوور.

بەکورتی سەقز بوو بەکەشتی نوح و لە هەموو تۆ و تەرەمەیەکی تێ خزا. چونکە تەویلەش نەمابوو جاشی تێ بکرێ. ئاغاواتەکانیان وەک گاووگۆل بەسەر خەڵکدا بڕی و بەزۆری لە ماڵان دایان مەزراندن. خاوەن ماڵ ناچار بوو لەو قات و قڕ و گرانییە بەسامەی کە لە کاتی شەڕ لە هەموو جێگایەک بەتایبەتی لە سەقزدا هەبوو لە زاری ژن و منداڵی خۆی بگرێتەوە و گاووگۆلی شا دابەستی. ئەگەر ئاغا بەرچایی ڕۆنی کەرە و هێلکە و هەنگوێن و مرەبا و نیوەڕۆژی چڵاو کەباب و شێوی شەوانەی گۆشت و فرووج و قەلەموون نەبوویایە و شەو چەلەشی لێ بڕابا. خاوەن ماڵ پێشمەرگە یا بەقەولی ئەوان «متجاسر» بوو. دەسبەجێ ڕاپۆرتی لێ دەدرا و دەیانبردە دیژبان و تێروتەسەل دەیان کوتا و سەر و گۆیلاکیان دەشکاند و زۆر جاریش بێ سەروشوێن دەچوو.

لەو سەردەمیدا کە لە سایەی خەباتی حیزبێکی شۆڕشگێڕ و ئازادیخواز و زانایی و دڵسۆزیی پێشەوا و ڕابەرێکی بلیمەت بەشێکی کوردستان هەر لە بەستێنی ئاراسەوە تا نیزیکترین گوندی سەقز ئازاد ببوو و گەلەکەمان لەوپەڕی خۆشی و ئازادی و سەربەرزیدا دەژیا و وەک دەڵێن «گورگ و مەڕ پێکەوە ئاویان دەخواردەوە» حاڵی خەڵکی شارەکەی ئێمە لە حاڵی کۆیلەکان گەلێک ناخۆشتر بوو. بۆیە من سەقزم نێو ناوە شاری تووک لێکراو. ڕۆژ نەبوو دیژبان، کاسب لە دوکان نەهێنێتە خوارێ وەبەر شەپانی نەدا یا گزیری ئاغا کەشیدە لە ئەستۆی چەند حاجی نەکا و ئاتەگی چەند مەلا نەبڕێ. خۆ ئەوەی ڕاوێژکاران و کارناسانی بێگانە دەیانکرد ئەگەر لەڕووم هاتبا بیگێڕمەوە مچوڕک بەلەش

هەموو ئینسانێکی خاوەن شەرەف و بەناموسدا دەهات.

ئیستیعمار هەمیشە لە شارەکەی ئێمەوە نەخشەی ڕووخاندنی جەمهوری دێموکراتیکی کوردستانی دەکێشا. چەند جار ئەرتەشی شاهەنشاهی شنگڵی لە خۆی دا و هێرشی بردە سەر سەنگەری ئازادی و، بەرەنگاری پێشمەرگەی کورد بوو. بەڵام دیتمان چۆن بەشڕووڕووی گەڕایەوە و ڕقی خۆی بەئێمەی بێ چەک و بێ دەرەتان ڕشت.

داخی بەجەرگم گەندەڵ فێڵی ئیمپریالیزم کاری خۆی کرد و شای خاین کوتوپڕ هێرشی هێنا سەر حکوومەتی ئازەربایجان و پاش ساڵێک تەورێزی قارەمان داگیرکراوە و سێلاوی خوێنی تێدا جاری بوو. مەهاباد قیبلەی ئاواتی نەتەوەی کورد، لە هەر چوار لاوە ئابلۆقە درا و بێ پشتیوان ماوە. جا ئەمجار ئەرتەشی شاهەنشاهی لە سەقزەوە بەرەو مەهاباد کەوتەڕێ. ئەوەی نەدەبوو ببێ، بوو. کۆمارە خۆشەویستەکەمان ڕووخا، پێشەوا مەزنەکەمان بەخۆی و هاوڕێیەکانیەوە گیران. پێتان سەیر نەبێ ئەو دەمیش یەکەم زەربەتی جەرگبڕ وەشارەکەمان کەوت و هەوەڵ ڕیزی سێدارە لە سەقزی بێ فەڕ چەقی.

بەیانییەکی ساردی زستانی سەقز بوو، کاتێ خەڵک لە ماڵ وەدەرکەوتن چ ببینن؟! کافر نەبینێ، دە سێدارە چەقیبوو، دە ڕۆڵەی نەبەز، دە قارەمانی کۆڵنەدەر، دە پیاوی تێکۆشەری کوردیان پێوە هەڵاوەسرابوون، بەشی زۆری ئەم شەهیدانە لە عەشیرەتی پێشکەوتوو و نیشتمانپەروەری بەگزادەی فەیزوڵڵابەگی بوون کە مێژوو شاهیدە ئەم عەشیرەتە لەپێکهێنانی حیزبی دێموکراتی کوردستان و دامەزراندنی کۆماری کوردستاندا چ نەخشێکی گەورە و بەرچاوی هەبووە. لەنێو ئەم شەهیدانەدا (ئەحمەدخانی فاروقی) مەزنی بەگزادان و دوو برا نۆجوانەکەی دەبینران کە هێندە لە مێژ نەبوو بەفێڵ گیرابوون و بەتاوانی کوردایەتی بێ موحاکەمە و لێپرسینەوە حوکمی ئیعدامیان درابوو.

ئەفسەرێک کە ئەو حوکمەی پێ ڕاگەیاندوون لە زۆر جێیان و بۆ زۆر کەسی گێڕاوەتەوە:

(نیوەشەو، کوتوپڕ بەخۆم و چەند گرۆبان لەو ژوورەی ئەو سێ برایانەیان تێدا بەند کردبوو وەژوور کەوتم، چرایان دایسا تەماشام کرد ئەحمەدخان ئانیشکی داوەتەوە و سیغار دەکێشێ و براکانی لە خوارەوە بەئەدەب لەسەر چۆک دانیشتوون. سام گرتمی، بەمینگە مینگ حوکمەکەم پێ ڕاگەیاندن. پێم سەیر بوو هیچیان نەبزرکان، هیچیان ڕەنگیان نەگۆڕا و، ڕانەچەنین. ئەحمەدخان بەشێنەیی سیغارەکەی کووژاندەوە و گوتی:

«من بیرم لەوە کردبووەوە، ئەمڕۆژەم لەپێش چاو بوو و دەمزانی لەسەر ئەم بیروبڕوایەی هەمە تووشی شتی وا دێم. بەڵێ، من کوردم، دێموکراتم، ئازادیخوازم، من دژی ڕێژیمی

بۆگەنی پاتشایەتیم و دژی دەسەڵاتی شوومی بێگانەم و چارەنووسی پیاوێکی وەک من لە ئێرانی ئێستادا هەر ئەوەیە. هیچ چاوەنۆڕی بەزەییم لەو ڕێژیمە نەکردووە و ناکەم. بەڵام شایەکەی ئێوە کە لافی کۆمەڵناسی لێ دەدا، دەبوو ئەوەندەی زانیبایە، ئێمە عەشیرەتین و لەنێو عەشیرەتاندا تاوان هەر ئی مەزن و براگەورەیە. چونکە برای بچووک بەپێی ڕێوشوێنی عەشیرەتی ناچارە وەدوای براگەورە بکەوێ و لە قسەی نەچێتە دەر، لەبەرئەوە نەدەبوو حوکمی وا زۆردارانە و بێ ڕەحمانە و ناپیاوانە لەسەر براکانم بدا.»

هێشتا ئەحمەد خان قسەی مابوو بیکا کە عەوڵاخان وە جواب هات و گوتی:

«کاکە گیان! کاکی بەڕێز و بەرزم! مایەی سەربەرزی بنەماڵەکەمان! زۆر جێی داخە کە لە ئاخری ژیانمدا قسە لە قسەی براگەورەی خۆمدا بکەم و ئەم ڕاستییە بدرکێنم کە ئێمە زۆر لەپێش جەنابتدا ئەم بیروبڕوایەمان پەسند کردبوو و چووبووینە نێو ڕیزی حیزبەوە، ئەگەر خودای نەکردە تۆش نەچووبایە نێو ڕیزی حیزبەوە و ئەم بیروبڕوایەت قبووڵ نەکردبایە و ڕێبازی شەڕەف و کوردایەتی و ئازادیخوازیت نەگرتبایە و بۆ پاراستنی موڵک و ماڵ و شتی وا پشتت لە نەتەوەکەت کردبایە ئێمە لە ڕەسمی عەشیرەتیمان هەڵدەدا و قەت شوێنت نەدەکەوتین. بەڵکو پێم وایە یەکەم لوولەی تفەنگ، تفەنگی پێشمەرگەی کوردستان کە بەرەو سنگی تو ڕادێربایە لوولەی تفەنگی براکانت دەبوو.»

حەمەخان کە تا ئێستا بێدەنگ بوو گوتی:

«ئەرێ ئەم کەند و کۆژەی بۆ چییە؟ هەستن هەرسێکمان بڕۆین، بەرەو شەڕەف، بەرەو شانازی، بەرەو مەرگی پیاوانە، یا باشتر بڵێم بەرەو ژیانی ئەبەدی».

ئەحمەدخان هەستا لاچاوی براکانی ڕامووسی و ئەوانیش دەستی ئەویان ماچ کرد و کەوتنەڕێ). تا ئێرە لە زمانی ئەو ئەفسەرە بیستراوە کە خۆشی کورد بووە. بەڵام لە بنداردا زۆر کەس ئاگای لە ئازایەتی و پیاوەتی و نەترسیی ئەوان بووە و شیعاری کوردانە و ئازادیخوازانەی ئەم سێ برا قارەمانانەی بیستووە.

کاتێک ئەم هەواڵە دڵتەزێن و جەرگبڕە بۆ «زێڕ وەشان» خانمی دایکی شەهیدەکان کە لەسەر بەرماڵ خەریکی نوێژ و دوعابوو دەبەن. لە پێشدا عاتیفەی دایکەتی تینی دەدا و بەنینۆک هەر دوو لا ڕوومەتە قەڵەوەکانی وا دەڕنێ کە خوێن لووزەوێ دەبەستێ. بەڵام زوو دێتەوە سەرخۆ و کوڵی دەنیشێتەوە و زۆر بەویقار و ئارامی بەرەو مەیدانی ئیعدام دەکەوێتە ڕێ. لەو ئاپۆڕە نیزیک دەبێتەوە کە بەخەم و پەژارە و گریانەوە کۆبوونەوە. خەڵکەکە بەدیتنی ئەم خانمە بەڕێزە و ئەم دایکە دڵسووتاوە کە بەدەستی شا قەت کەسی

نەماوە و وەجاغی کوێربۆتەوە تێکڕا لە گابۆڕ دەدەن. بەڵام ئەو ناگری، نێوچاوانی گرژ دەکا و لێوی دەکرۆژێ و سەربەرزانە دەچێتە پێش. ڕێی بۆ دەکەنەوە تا دەگاتە ئەو ئەفسەر و سەربازانەی کە لە دەورەی سێدارەکان کێشک دەکێشن. ئەوانیش بێ ئیختیار دڕ دەدەن. دەگاتە بن داری کوڕەکانی کەمێک لەژێرلا تێیان دەفکرێ و دەڵێ:

«دەک ڕۆڵە ڕووتان سپی بێ وەک ڕووی دایکی خۆتان سپی کردەوە. من بۆتان ناگرییێم، قوڕتان بۆ ناپێوم، شینتان بۆ ناگێڕم. چونکە ئێوە پیاوانە ژیان و پیاوانە چوونە سەر سێدارە. ئێوە لەسەر دزی و پیاوکوژی و خەیانەت و جاشەتی نەکوژراون. ئێوە لە ڕێگای ئازادیی مەدا، لەسەر کوردایەتی، لەسەر ئابڕوو و شەڕەف و لە پێناوی ڕزگاری ئەم گەلە زۆرلێکراوەدا شەهیدکراون و هەرگیز بەمردووتان نازانم.

لەو حاڵەدا فەرماندە مچ و موڕەکەی سەقزیش تەریق دەبێتەوە و لێی دەچێتە پێش و سەرەخۆشیی لێ دەکا، شێرە ژن بێ ئەوەی سوپاسی بکا پێ دەکەنێ و دەڵێ:

«داخوا ئەم شۆڕە سوارانە دانابەزن؟»

گۆیا ئەمری شاهەنشا وا بوو سێ ڕۆژ تەرمی شەهیدەکان بەهەڵاوەسراوی بمێنێتەوە بەڵام فەرماندە وا لە بەرامبەر ئەم غیرەتەی شێرە ژندا شەرمەزار دەبێتەوە دەستوور دەدا تەرمەکان داگرن. «زێڕ وەشان خانم» کوڕەکانی ماچ دەکا و لەو خوێنەی بەڕوومەتیدا دێتەخوار لە کولمەیان هەڵدەسوێ، مەلایەک لەوێندەرێ دەبێ و دەڵێ: «خانم بۆ وا دەکەی» جوابی دەداتەوە «مامۆستا! کوڕێکی لە من بووبێ و شیری منی خواردبێ و لە کۆشی مندا پەروەردە بووبێ دەزانم لە مردن ناترسێ... بەڵام خۆت دەزانی پیاوی بێ گیان ڕەنگی دەپەڕێ. بۆیە کولمەیان سوور دەکەم، تا دوژمنان بیرنەکەنەوە کوڕی زێڕ وەشان لە مردن ترساون!».

١- ساڵی ١٩٧١/١٣٥٠ بەبۆنەی ٢٥ ساڵەی کوشتارەکەی سەقز ئەم داستانە لە کۆڕی یەکێتی نووسەرانی کورد لە بەغدا خوێندراوەتەوە و لە ژمارەی (٢)ی گۆڤاری «نووسەری کورد»دا چاپ کراوە.

٢- خەلیل خانی باوکی ئەم شەهیدانە سۆفییێکی بەناوبانگ بوو، ڕەنگە داستانی حوسێنی حەللاجی بۆ خێزانەکەی گێڕابێتەوە. خوێن تێ هەڵسوونی ڕوومەتی شەهیدەکان لە داستانی حوسێن دەچێ.

هێمن

یەکەم ڕۆژنامەی کوردی لە کوردستانی ئێراندا

کەم مێژوونووسی ئێرانی هەیە ددانی خێری پێدا هێنابێن، شتێکی وێچووی لەبارەماندا نووسیبێ، کەم یا زۆر سەروسەکوتی نەکوتابێن، سەیرە، بەڕاستی سەیرە، لەوەتی مێژوو نووسراوەتەوە ئێمە وەکەس نەڕزاوین، هەڵمان نەکوتاوەتە سەر مڵک و ماشی کەس، دەستمان بەکڵاوی خۆمانەوە گرتووە با نەیبا. هەر دوژمن گەمارۆی ئێمەی داوە، هەر نەتەوەی تر پەلاماری بۆ ئێمە هێناوە، هەر بێگانە بەگژ ئێمەدا هاتووە، هەر زۆردار ویستوویەتی بمانگرێ، بمانکوژێ، بمانکوتێ، تالآنمان بکا، خاو و خێزانمان وەدەشتێ بخا و ماڵ و حاڵمان لێ تێکوپێک بدا و ژیانمان بشێوێنێ. هەمیشە هەر داگیرکەران هێرشیان هێناوەتە سەر نیشتمان و زێدەکەمان و ویستوویانە وڵاتی باب و باپیرمان لێ داگیر بکەن. ئێمە ئەگەر دەستەوەکەریمان کردووە، ئەگەر بۆ بەربەرەکانی ڕاپەڕیوین، ئەگەر داومانەتە چیا، ئەگەر ڕۆبووینە چەک، پێشی زۆردارمان گرتووە، بەگژ داگیرکەر داهاتووینەوە، تەنیا و تەنیا بۆ پاراستنی گیان و ماڵ و نامووسی خۆمان بووە.

جا جاری وا بووە قوربانیی زۆرمان داوە، خوێنمان بەلێشاو ڕژاوە، لەشمان بەکەڵەکە لە مەیدانێ بەجێ ماوە و منارە لە سەری شەهیدانمان دروست کراوە. جاری واش بووە بەدەستمانەوە هاتووە بەرسینگەمان لە دوژمن بڕیوەتەوە، دامان پەڵۆسیوە، دابڕ دابڕمان تێ خستووە، تەنانەت جوقەوارمان لێ بڕیوە، بەڵام لە هەموو حاڵێکدا هەق هەر بەلای ئێمەوە بووە. چونکە بەرگریمان کردووە، لە بناری چیا سەخت و هەزار بەهەزارەکانی خۆماندا وەدەست هاتووین. بەرگریش مافی ڕەوای هەموو زیندەوارێکی سەر ئەم جیهانەیە و بەتاوان ناژمێردرێ. کەچی مێژووی زۆرداران بخوێننەوە، تەماشا بکەن، هەر ئێمە تاوانبار و گوناهکارین، هەر ئێمە پیاوخراپ و بەدناوین. بۆ؟ چونکە بێ هێز و بێ دەستەڵاتین. چونکە قەڵەم بەدەس دوژمنانەوە بووە. مێژوونووسەکانی بێگانە کە زۆربەیان بەنانی زۆرداران چاویان پشکوتووە و بەورکەی داگیرکەران بەخێوکراون پێیان لە ڕاستی خستووە و واقیعیان شاردۆتەوە. هەزاران جنێوی سەر بەکوڵکەیان پێداوین و قسەی سارد و سووکیان لە پارسەنگ ناوین و تووک و لەعنەتیان لێ کردووین، کە بۆچی دەستمان لەسەر دەست دانەناوە تا خاوەن شکۆیان بەهاسانی بمانکوژن؟ بۆچی چاومان دانەیەشتووە تا بەکەیفی خۆیانی دەستدرێژی بۆ ماڵ و گیان و نامووسمان بکەن؟ بۆ وەدەست هاتووین؟ بۆ بەرگریمان کردووە و بۆ بەجارێکی نەتواوینەوە؟ سەرانسەری کتێبی ئەو مێژوونووسانە پڕن لە هێرشی ناڕەوا بۆ سەر نەتەوەی زۆرلێکراو و بەشخوراوی کورد. بەڵام لە لابەلای

لاپەڕەکانی ئەم کتێبە پڕ لە تەوس و پلار و لاتاوانەشدا جاروبار دەتوانین تروسکایی ڕاستی بدۆزینەوە.

بۆ نموونە لە نیوەی دووهەمی چەرخی بیستەمدا لە ساڵی (١٣٥٠)ی هەتاوی (١٩٧١)ی زایینیدا کتێبێک بەناوی «اوضاع ایران در جنگ اول یا تاریخ رضائیه» نووسراوی (محمد تمدن) بڵاوبۆتەوە کە بەڕاستی پەڵەی شەرمە بەداوێنی زانستەوە. ئەم کتێبە کە کابرایەکی ئازەری بەفارسییەکی نارێک و نالەبار و پڕ لە غەڵەت و پەڵەت نووسیویەتی، پڕە لە جنێو و قسەی سووک و گاڵتەکردن بەگەلی کورد لە کوردستانی ئێران کردووە و وەک گوتوویانە «کارێکی پێ کردووین با بەدەواری شڕی ناکا». بەتایبەتی هێرشی وای بردۆتە سەر شەهیدی ڕێگای ڕزگاری گەلی کورد، قارەمانی کۆڵنەدەر سمایل ئاغای سمکۆ کە قەت ئەسکەندەر بەگی تورکمان خاوەنی «عالم آرای عباسی» نەیبردۆتە سەر ئەمیر خانی برادۆست، خانی لەپ زێڕین. بەڵام دەکرێ مێژوونووسێکی ورد و وریای کورد زۆر ڕاستی وا کە نووسەر بەراوەژووی نیشان داون لە لابەلای ئەم کتێبەدا بدۆزینەوە. بۆ نموونە ئەم نووسەرە باسی یەکەم ڕۆژنامەی کوردی دەکا کە پەنجا و چوار ساڵ لەوەی پێش (١٣٤٠ی کۆچی) لە کوردستانی ئێران بڵاوبۆتەوە و ئێمە زۆرمان لەسەر نەدەزانی، کلێشەی ڕۆژنامەکەشی چاپ کردووە. من لێرەدا دەمەوێ ئەوی ئەم کابرایە لەسەر دەرچوونی ئەم ڕۆژنامە نووسیویەتی بکەمە کوردی. لەلاپەڕەی (٣٦٩) لەژێر عینوانی «سمیتقۆ و روزنامە کردی»دا نووسیویەتی:

(ڕۆژێک شێخ عەبدوڵڵا (لە پیاوە تێگەیشتووەکانی سمیتقۆ لە خزمانی سەید تەها» هاتە لای من و لەنێو قساندا گوتی: ئاغا «یانی سمیتقۆ» دەیەوێ لە ورمێ ڕۆژنامەیەک بڵاو بکرێتەوە، ئایا بەڕای تۆ بەچ ئەندازە و تیراژێک دەتوانین ڕۆژنامەیەک لەو شارەدا بڵاوبکەینەوە؟ کە هەم سەنگین بێ و هەم جوان و سەرنج ڕاکێش؟

نووسەر لە جوابی شێخ عەبدوڵڵادا وای گوت:

«بەداخەوە پیتەکانی چاپخانەی ئێمە زۆر کەمن، بەشی چاپی ڕۆژنامە ناکەن. شێخ عەبدوڵڵا کە ئەم وەڵامەی بیست، بەتوندی گۆڕا و حاڵی شێوا. منیش ترسام و لە هەڵەی خۆم گەیشتم و گوتم:

«ئەگەر وێڕای کرێکارانی دەزگاکەی خۆمان تێ بکۆشین لەوانەیە کەم و کورییەکانی نەهێڵین و بتوانین ڕۆژنامەکە بڵاوبکەینەوە. بەڵام دەبێ زۆر زەحمەت بکێشین تا ئامرازی پێویست ئامادە بکەین».

لێرەدا ڕەنگ و ڕووی شێخ عەبدوڵڵا کرایەوە و هیچ جوابی نەداوە. ئەگەرچی ئەو

بەڵێنی دا کە هەقدەستی کاربەدەست و کرێکارانی چاپخانەکە بدا، نەدەکرا لەو ڕۆژیدا پشت بەبەڵێنی کوردەکان ببەسترێ. چونکە سەرپێچی لە فەرمانی سمیتقۆ لەو هەلومەرجیدا گاڵتە بەگیانی خۆکردن بوو. پاش ئەوەی چەند ڕۆژێک لەو بارەدا بیرم کردەوە، عەقڵم بەهیچ کوێ ڕانەگەیشت. ناچار کتێبخانە و چاپخانەکەی خۆم داخست، شەوێ دەگەڵ نۆکەرێکم و چەند بەڵەدی دیکە لە شاری وەدەر کەوتم). لێرەدا نووسەر باسی ڕاکردنی خۆی دەکا و پێوەندی بەئێمەوە نییە و لە ئاخری لاپەڕەی (٧٣٠)دا دەست پێ دەکاتەوە:

(بەڵێ پاش ڕاکردن و ئاوارەبوونی بەناچاری من، سمیتقۆ دەستووری دابوو کە کتێبخانە و چاپخانەکەم داگیر بکەن. مەلا موحەممەدی تورجانی ناوێکیشی مەئموور کردبوو ڕۆژنامەی کوردی چاپ و بڵاو بکاتەوە و ئاغای مەلا موحەممەدی تورجانیش نەیکردبووە ناپیاوی بەشێکی لە کتێبە بەنرخەکانی کتێبخانەی من هەڵگرتبوو و بردبوویەوە ماڵە خۆی. هەر بەوەندەوە ڕانەوەستابوو، ناوی چاپخانەکەشمی گۆڕیبوو. تابلۆی چاپخانەی «تمدن»ی فڕێ دابوو و تابلۆی چاپخانەی «غیرەت»ی هەڵاوەسیبوو. ڕۆژنامەیەکیان بەزمانی فارسی و کوردی بڵاوکردبۆوە کە حەوتووی جارێک دەردەچوو. ناوی «ڕۆژی کورد - شەوی عەجەم» بووە کە دوایە بۆتە «ڕۆژی کورد» و ئاخری بۆتە «کورد».

نووسەر چەند لاپەڕەی دیکەی بەباسی شەڕ و کێشە و کارەساتەکانی نێوخۆی ئەو سەردەمی ئێران ڕەش کردۆتەوە و دیسان بای داوەتەوە سەر باسی سمکۆ و نووسیویەتی.

«خەڵک کە بەهیوا بوون هێزی دەوڵەتی سمیتقۆ ڕام و بەردەست بکا، کە خەبەری ڕاپەڕینی (لاهووتی) و کوژرانی (خالۆ قوربان) و ڕاکردن و بڵاوبوونی چریکەکانی ئەو و هاتنی سەید تەهایان بیست بەجارێکی ناهومێد بوون. لەو لاشەوە کوردەکان بەو زاڵ بوونانە ئازاتر و باو خۆشتر و لەخۆباییتر بوون.

ئەمجار سمیتقۆ بێجگە لە بڵاوکردنەوەی ڕۆژنامەی کوردی «کورد» لە ورمێ ڕێکخراوێکی بۆ وەرگرتنی گومرگیش دروست کردبوو، لەهەر شتێکی کە خەڵک لە ورمێڕا دەیانبردە شارەکانی تر (مەراغە - خۆ - تەورێز) گومرگی دەستاند و پەتەی چاپی بەکوردی دەدانێ. کوژرانی خالۆ قوربان لە ڕۆژنامەی کوردەکان، کە بەناوی کورد چاپ کراوە و بڵاوبۆتەوە، بەڵگەی بەنرخی تێدا هەن، ئێمەش لێرەدا بڵاوی دەکەینەوە.

نووسەر ئەسڵی پاشکۆی فارسی ڕۆژنامەکەی لە لاپەڕەی (٣٨٠)دا چاپ کردووە. ئەوەتا منیش دەیکەمە کوردی:

کارەساتی کوژرانی خالۆ قوربان

لە پاشکۆی ژمارە دووی ڕۆژنامەی «کورد» چاپی ورمێ «هەواڵنووسی ئێمە دەنووسێ: کوژرانی خالۆ قوربان و شکانی لەشکرەکەی بۆ ئاگاداری خوێنەرانی خۆشەویست ڕوون دەکەمەوە. ڕۆژی (٢٨)ی ڕەمەزانی (١٣٤٠) لە کاتێکدا کە لەشکری کورد لەژێر فەرماندەیی «سەید تەها ئەفەندی» لە دەوروپشتی گوندی «قوزلو»ی خاکی هەوشار خۆی بۆ پەلاماربردنە سەر «سایین قەڵا» ساز دەکرد، خەبەری دەستدرێژی «خالۆ قوربان» لە «میاندواو»ەوە بۆ «شارویران» و «سابڵاغ» بەهۆی دوو سواری سەرداری موکری گەیشت. هەر دەسبەجێ ڕوو لە سابڵاغ کراوە. شەوی (٢٩)ی ڕەمەزان لە «بۆکان» مانەوە، بەیانی زوو ڕۆیشتن. دوو سەعاتی ڕۆژ مابوو مەزنی عەشیرەتەکان لە دەوروبەری گوندی «دەرمان» دەگەڵ سەید تەها ئەفەندی کۆڕی ڕاوێژ و وتووێژیان گرت، نەخشەی پەلاماربردنە سەر خالۆ قوربانیان کێشا، ئاوایان دانا:

«جانگیر بەگ» لە عێلی هەرکی، «ئەسکەندەرخان» لە خەڵکی برادۆست «هەمزاغا» لە عێلی مامەش «ئەمیر ئەسعەد»ی دێبۆکری و «سالار سەعید» لە خەتی «لاچین»ەوە بچن. بڕیاریان دا لە جەنگەی بوولێڵی بانگی شێواندا، لە سەعاتی دیاریکراودا، لە سێ لاوە پەلامار بەرن و تەقە دەست پێ بکرێ. «ئەمیرولعەشایر» و «ئەمیر ئەسعەد» و «سالار سەعید» بەپێی بڕیاری گشتی لە تاریک و ڕوونی بەیانی (٢٩)ی ڕەمەزاندا لەسەر کێوی «زاوا و بووک»ڕا لەشکری خالۆ قوربانیان کە لەسەر تەپکی «داشا مەجید» لەنێو سەنگەراندا دامەزرابوون، دایە بەردەستڕێژ. لە هەردووک لاوە شەڕ دەست پێ کرا.

سوارانی کورد نەیانهێشت شەڕەکە درێژەی بکێشێ، لەسەر جڵەوان ڕکێف کوت هەڵیان کوتا سەر لەشکری عەجەمان، خۆیان دەپاڵ هاوێشتن، بەلوولەی تفەنگان وە دەریان نان. هێندێک بەدیل گیران. هێندێک کوژران و سوارەکانی ئەمیر ئەسعەد «مترالیوز»ێکیان وەدەست کەوت. ئەسپ و یەستر و تفەنگێکی زۆریش گیرا. ئەمیرولعەشایر، ئەمیر ئەسعەد، سالار سەعید لەپاش ئەوەی لە کوشتن و بەدیلگرتنی سەربازەکانی «داشا مەجید» بوونەوە، چەند سوارێکیان بەدووی سەربازە ڕاکردووەکاندا نارد. بۆ خۆشیان پەلاماریان دا قۆڵێکی دیکەی لەشکری خالۆ قوربان کە لەسەر کێوی «خەزایی» بوون. ئەوانیش پاش تەقەیەکی کەم سەنگەریان بەتاڵ کرد و هەڵاتن.

هێندێکیان وەبەرهاتن کوژران و هێندێکیش بەدیل گیران. لەوێش ئەسپ و تفەنگێکی زۆر وەدەست کەوت. سوارەکانی سالار سەعید مترالیوزێکیان گرت. دەگەڵ کوو شکەستەی لەشکری ئەو دوو شوێنە وا بەشپڕزەیی گەینەوە ئیندرقاش ترس لەنێو لەشکری

خالۆ قوربان کەوت و پاک هەڵاتن. ئاغایانی مەنگوڕ و هەرکی و زەرزا جڵدانە لێیان وەخۆکەوتن و ئازایانە دایان گژانێ. لەو شەڕەدا خالۆ قوربان و چەند ئەفسەر و سەرباز کوژران. زۆریش بەدیل گیران. پیاوەکانی سەید تەها ئەفەندی (٣) تۆپ، سوارەی مەنگوڕی تۆپێک و سوارەکانی هەرکی (٢) تۆپی گەورە و مترالیوزێک و ئەسباب و تفەنگێکی زۆریان بەتاڵان گرت. هێندێک دەڵێن سوارەی ئەحمەدی گوڵاوی ئاغای مەنگوڕ و هێندێک دەڵێن ئەحمەد خانی هەرکی خالۆ قوربانی کوشتوە.

شکستەی لەشکری خالۆ قوربان زۆربەیان گەڕانەوە بۆ وڵاتی خۆیان و دووسەد کەسێکیش چوونە تەورێز. کۆلۆنێل «نصرالله خان» فەرماندەی ژاندارمریش لە «صاین قلعه»وە بەرەو موکری وەڕێکەوت، بەتەواوی لەو ڕووداوە بێ خەبەر بوو. بۆ ئەوەی دەگەڵ خالۆ قوربان یەک بگرنەوە زۆر بەفیزەوە بۆ لای بۆکان هات. ئەمیر ئەسعەد کە ئەو خەبەرەی بیست زۆر بەپەلە خۆی گەیاندە «ئەمیر ئاباد»ی تەنیشت بۆکان. کۆلۆنێل کە دەگاتە بۆکانێ و خەبەری کوژرانی خالۆ قوربان و شکان و بڵاوبوونی لەشکرەکەی دەزانی، فیزماڵکی دەداتێ، بۆکان بەجێ دێڵێ، بۆ «ساین قەڵا» دەگەڕێتەوە. سوارەکانی بەگزادە و سەرداری موکری وەدوویان دەکەون، ئەمیر ئەسعەد و ئاغاکانی دیکەی دێبۆکری بەڕکێف کوت خۆ دەگەیەننە یارمەتی سوارانی موکری و بەگزادە. ئۆردووی ژاندارمری لەکێوی پشت گوندی «ئاڵبلاغ» گەمارۆ دەدەن. زۆران دەکوژن و بەدیل دەگرن دەسکەوتیش گەلێکە. لەو پەلامارەدا «سوڵتان عبدالحمید خان» ئەفسەری ژاندارمری کوژراوە. کۆلۆنێل دەگەڵ پاشماوەی لەشکرەکەی شەوانە لە کێو دێتە خوارێ و بەلاڕێدا هەڵدێ. ئاغایانی بەگزادەی فەیزوڵڵا بەگی تۆپێکی گەورەیان گرت و ناردیان بۆ «چهریق». بەڕاستی ئازایەتی و لەخۆ بوردنی گشت ئاغایانی موکری بۆ جێبەجێ کردنی ئەرکی نیشتمانی و نەتەوایەتی جێگای سوپاسە. هیوادارم لەڕێگای هەق ناسییەوە ئەوەی لەو ڕۆژنامە تاقەکەماندا چاپی بفەرموون. ع. ش».

دیارە ئاغای «تمدن» ئەم باسەی بۆیە نەهێناوەتە گۆڕێ گۆشەیەک لە مێژووی ڕۆژنامەگەری گەلی کورد لە کوردستانی ئێران ڕووناک بکاتەوە، بەڵکو مەبەستی شتێکی دیکەیە و ویستوویەتی ڕق و قینی تایبەتی خۆی بەرامبەر بەسەرکردایەتی ڕاپەڕینی ئەو سەردەمی گەلی کورد دەرببڕێ و بۆمان بگێڕێتەوە کە چۆن چاپخانەکەی لێ موسادەرە کراوە. جا بۆیە هیچ نەینووسیوە ئەو ڕۆژنامەیە چەند لاپەڕە بووە، ئەندازەی چەند بووە، کەی دەرچووە، کەنگی پەکی کەوتووە و لەسەریەک چەند ژمارەی بڵاوبۆتەوە. بەداخەوە ئەم کلێشەش کە چاپکراوە، دەگەڵ ئەوەشدا کە ساڵ و مانگ و ڕۆژی دیارە، ژمارەی بەسەرەوە

نییە. ئێمەش جارێ هیچ بەڵگەیەکی ترمان بەدەستەوە نییە. مەگەر لەبەر خۆمانەوە بێ بەڵگە لێکی دەینەوە و کەمێک لە ڕاستی نیزیک بینەوە.

ئەگەر قسەی ئەم نووسەرە بەڕێزە ڕاست بێ و ئەو ڕۆژنامە سێ جاری ناوگۆڕی کردبێ. ئەوە دەردەکەوێ کە ئەو ڕۆژنامە لانی کەم دەبێ سێ ژمارەی لێ دەرچووبێ. ئەم ژمارەش کە کلێشەکەیمان لەبەرچاوە لە ڕۆژی (١٢)ی شەوالی (١٣٤٠)دا بڵاو کراوەتەوە. ئەگەر دڵنیابین هەموو جارێ لە ڕۆژێکی دیاریکراو لە حەوتوودا چاپ کرابێ، ئەوە دەبێ ژمارەی یەکەمی لە ڕۆژی (٢٧-٢٨)ی ڕەمەزان و ژمارەی دووهەمی لە ڕۆژی (٥)ی شەوال و ژمارەی سێهەمی لە(١٢)ی ئەم مانگەدا بڵاو بووبێتەوە. بەڵام من بۆ خۆم بەچەند دەلیل لەو حیساب و لێکدانەوەیە دڕدۆنگم:

١- هەرچەند من بۆ خۆم نەمدیوە، بەڵام لە گەورە پیاوانی ئەو دیو و ئەم دیوم بیستووە کە مامۆستا مەلا موحەممەدی تورجانی یا قزڵجی زانایەکی گەورە و ئەدیبێکی شارەزای کورد بووە. هیچ وێ ناچێ ناوێکی وا نالەبار «ڕۆژی کورد - شەوی عەجەم»ی بۆ ڕۆژنامەکەی هەڵبژاردبێ، با زۆریشی ڕق لە عەجەم بووبێ. لێرەدا دەمەوێ ئەو نوکتە ڕووناک بکەمەوە کە کوردی ئێران بەتایبەتی خەڵکی موکریان، کە گوتیان «عەجەم» مەبەستیان کاربەدەستانی دەوڵەتە نەک ڕەشوڕووتی میللەت. دوور نییە یەکەم ژمارەی ڕۆژنامەکە «ڕۆژی کورد» بووبێ، دوایە ناوی گۆڕیبێ و بووبێ بە«کورد».

٢- نووسەر بەڕاشکاوی دەقی ڕیپۆرتاژی کوژرانی خالۆ قوربانی لە پاشکۆی فارسی ژمارە دووی ڕۆژنامەی «کورد» ڕاستەوخۆ نەقل کردووە. لە ڕیپۆرتاژەکەدا نووسراوە شەڕی دەورەی شاری سابڵاخ لە ڕۆژی (٢٩)ی ڕەمەزاندا کراوە و خالۆ قوربان لەو ڕۆژەدا کوژراوە. هەروەها هەر لەو ڕیپۆرتاژەدا هاتووە کە یەکێک لە سەرکردەکانی شەڕی دەورەی سابڵاخ (ئەمیر ئەسعەد» خۆی گەیاندۆتە شەڕی کێوی ئاڵبڵاغ. ڕێگای نێوان سابڵاخ و ئاڵبڵاغ بۆ لەشکری هیچ نەبێ دوو ڕۆژی دەوێ، کەوابوو دیارە شەڕی کێوی ئاڵبڵاغ لە ڕۆژەکانی هەوەڵی مانگی شەوالدا ڕووی داوە. بەینی ئاڵبڵاغ و ورمێش بۆ پەیکی سوار چوار ڕۆژ دەبێ. بۆیە وام لێک داوەتەوە کە ئەم ڕیپۆرتاژە بۆ ڕۆژی (٥)ی شەوال نەگەیوەتە ورمێ و لە ژمارەی دووهەمدا کە بەحیسابی سەرەوەمان دەبێ لە(٥)ی شەوالدا بڵاو بووبێتەوە، چاپ نەکراوە. مەگەر وای دانێین کە لە نێوان سابڵاخ و ورمێدا خەتی تەلگراف بووبێ و ئەم ڕیپۆرتاژە بەتەلەگراف ناردرابێ، کە ئەویش جێی گومانە، یان پاشکۆیەکە لە پاشان چاپ کرابێ.

٣- نەک هەر ئەو سەردەمی بەڵکو بەداخەوە ئێستاش ئەم شوێنە ماوە کە کورد سەروبەندی

جێژنان دەست لە ڕەش و سپی نادا و لێی ڕادەوەستێ بۆ پاش جێژن. مەگەر پێمان وا بێ مەلا محەممەدی تورجانی زادە ئەم ڕۆژنامەی وەک جێژنانەیەکی بەنرخ پێشکەشی نەتەوەکەی کردبێ.

بەهەر حاڵ پاش ئەم لێکدانانەوە دەگەینە ئەم ڕاستییە کە ڕۆژنامەی کوردی چاپی ورمێ لە ئاخر و ئۆخری ڕەمەزان یان لە هەوەڵ ڕۆژەکانی شەواڵی (١٣٤٠)ی کۆچیدا بڵاو بۆتەوە. بەڵام جێی داخە کە نازانین چەند ژمارەی لێ دەرچووە و چۆن و بۆچی و کەنگێ پەکی کەوتووە.

---

* سەرنج: نووسەر لە سەرتاسەری کتێبەکەیدا، ناوی (سمکۆ) بە(سمیتقۆ) دەبا.

ڕوونکردنەوەی هەندێک لەو ناوانەی لەم وتارەدا هاتوون:

ئاڵبلاغ: گوندێکە لە نێوان سەقز و بۆکاندا.

ئەمیر ئاباد: گوندێکە لەلای ڕۆژئاوای نیزیکی بۆکان.

ئەمیر ئەسعەد: عەلی ئاغای عەلی یار سەرۆکی عەشیرەتی دیبۆکری.

ئەمیرولعەشایر: قەرەنی ئاغای مامەش سەرۆکی عەشیرەتی مامەش.

ئیندر قاش: گوندێکی زۆر گەورەیە لە شیمالی شاری مەهاباد، نیزیک بەفەخرەقا.

خالۆ قوربان: یەکێک لە کوردە ئازادیخوازەکانی گێلان بوو کە دەگەڵ کوچک خانی جەنگەڵی لە ڕاپەڕینی جەنگەڵدا هاوکاری دەکرد، دوایە بای داوە و لای دا و بوو بەپیاوی دەوڵەتی ئێران.

خەزایی: کێوێکە لە شیمالی شاری مەهاباد هەڵکەوتووە.

داشا مەجید: تەپکێکە لە ڕۆژهەڵاتی شاری مەهاباد.

دەرمان: گوندێکە لە ڕۆژهەڵاتی شاری مەهاباد.

زاوا بووک: کێوێکی بەرز و سەختە لە ڕۆژهەڵاتی شاری مەهاباد.

سالار سەعید: عەلی بەگی حەیدەری برای شاعیری ناودار عەبدوڵڵا بەگ (ئەدەب).

سەرداری موکری: عەلی خان کوڕی محەمەد حسێن خانی شەهید.

سوارەی ئەحمەدی کوڵاوی ئاغای: ئاغایەکی بەناوبانگی عەشیرەتی مەنگوڕ.

شارویران: ناوچەیەکی گەورە و پڕ پیت و بەرەکەتە لە دەوروبەری مەهاباد. کەلاوەکانی دریاز پاتەختی موکریان لەو ناوچەدایە.

«صاین قلعە» ساین قەڵا: شارێکە لەبەری هەوشار.

فەیزوڵڵابەگی: عەشیرەتێکی بەناوبانگە کەوتۆتە نێوان سەقز و بۆکان.

لاچین: گوندێکە لە ڕۆژهەڵاتی نێزیکی مەهاباد.

لاهووتی: شاعیری بەناوبانگ و شۆڕشگێڕی ئێران.

هەمزاغا: برای قەرەنی ئاغای مامەش (ئەمیرولعەشایر).

نامەیەکی ئەدەبی

برای زۆر بەڕێز و خۆشەویستم کاک محەممەد مەلا کەریم!

دیارییە بەنرخەکەت گەیشت. ماڵت ئاوەدان بێ وەک ماڵی وێرانی منت ئاوەدان کردەوە. دەستت نەڕزێ وەک ئۆخژنت خستە نێو دڵ و دەروونی ئاگرینم. هەر خۆش بی وەک خۆشیت هێناوە بۆ لای من.

لەمێژ بوو ماڵەکەم چۆل و هۆڵ و بێ هەستوخوست بوو، وەک مەکۆی دزان چرای لێ نەدایسا. وەک دەروونی تاوانباران تاریک و تنووک بوو و وەک بسکی نازداران ئاڵۆز و پەشێو. کەس سەرانسوێی نەدەکردم. کەس دەرکی لێ نەدەکرمەوە ئەگەر میوانێکم هاتبا، خەم بوو، پەژارە و کەسەر و دەرد و ژان و ئازار و خەفەتیشی بەدواوە بوون. هەموو شەوم شامی غەریبان بوو و هەموو ڕۆژ بەرەبەیانی لەداردان. بەڵام لە سایەی ڕەنجی زانایانە و بەفیرۆ نەچووی تۆوە دیسان شادی بەماڵم وەربۆتەوە. خەم بۆی دەرچووە و دیزەی ڕەشم لە دوو شکاندووە. میوانم هاتوون. شیرینی شۆخ و شەنگ، شیرینی دەلال و چەلەنگ کە بەنازەوە لەسەر تەختی زێڕ دانیشتووە و خودای جوانی وەبیر دێنێتەوە. شەکەر دەبینم، شەکەری دڵڕفێن و تۆبە شکێن جامێ شەرابی یاقووتی لەسەر دەستە و مەیگێڕی کۆڕی دڵدارانە. ساز و ئاوازی «باربود»ی هونەرمەندی پەنجە ڕەنگین لە ماڵەکەمدا دەنگ دەداتەوە، کیژە جوان و نەشمیلانەکانی ئەرمەنی و گورجی لە دەستمدا هەڵدەپەڕن و پێ دەکەنن. شاپووری زانا سەرگوزشتە و چیرۆکی کۆنم بۆ دەگێڕێتەوە. دەنگی کوڵنگی فەرهادی بێ موراد لە گوێمدا دەزرینگێتەوە. نەخش و نیگاری (تاق وەسان) شوێنەواری کۆنی وڵاتەکەم وەک پەردەی سینەما بەپێش چاومدا هاتوچۆ دەکەن. شەودێز لەبەر دەرکم نێسکە و سمکۆڵ دەکا و دەگوڕێنێ. بەڵام خوسرەوی بەپشتەوە نییە تا جلیت و تەقڵە و ڕمبازێ بکا. ئاخر خوسرەوان ئێمەمانان ناخوێننەوە و ڕوو لە ماڵە هەژاران ناکەن. نیزامی و خانا بەسەر و سیمای ئاسمانی و شاعیرانەوە لەلای سەرووم دانیشتوون و شێعری تەڕ و ناسکم بۆ دەخوێننەوە، ئەمیان بەفارسی دەڵێ:

پریدختـــــتی، پری بگذار مـــــاهی
بزیر، مـــقنعـــه صـــاحب کـــلاهی

شب افروزی چو مهتاب جوانی
سیه چشمی چو آب زندگانی
کشیده قامتی چون نخل سیمین
دو زنگی بر سر نخلش رطب چین
ز بس کاورد یاد آن نوش لب را
دهان پر آب شکرشد رطب را
به مروارید دندانهای چون نور
صدف را آب دندان داده از دور

ئەویان بەکوردییەکەی خۆمان دەڵێ:

قامەتش قیام قیامەت خێزن
خەرامەش ئاشووب ڕووی ڕەستاخێزن
پێشانیش پڕشنگ نوور جێش مەخێزۆ
حوسنش بووم قورس قەمەر مەبێزۆ
مۆژەش چون خەدەنگ شەهابی ئەنجوم
ئەر بگنۆ وە سەنگ تا پەرمە بۆ گوم

بەڵێ لە دەریای بێ لێوار و کەنار و پڕ شەپۆلی شێعر مەلە دەکەم و لە گوڵزاری ڕەنگاوڕەنگی ئەدەبدا گوڵ دەچنم، هەر باسی جوانی و ئەوین و دڵداری دەبیسم. دەڵێی تەمەنم لە نوێ نووسراوەتەوە و هاتوومەتەوە سەر حەدی چاردە ساڵە.

کاکی خۆم:

ئەو بەزم و ڕەزمە، ئەو خۆشی و شادییە هەموو شیرین و خوسرەوەکەی خانای قوبادی بۆ منی هێناون. جا چۆن سوپاست نەکەم و ڕێزت لێ نەگرم؟ کە ڕەنج و تێکۆشانی تۆ بۆتە مایەی خۆشی و شادی من. بەڕاستی بەساغکردنەوە و لەچاپدانی ئەم کتێبە نایابە کتێبخانەی ماڵانت ڕازاندەوە و ئەدەبی کوردیت بووژاندەوە.

ڕاست بڵێم من خانام نەدەناسی زۆر زوو چەند پارچە شێعرم خوێندبۆوە و تێی نەگەیشتبووم. بیستبووم خوسرەو و شیرینی نیزامی وەرگێڕاوە و باشیشی وەرگێڕاوە.

بەڵام بڕوام نەدەکرد. چونکە یەک دوو شاکاری ئەدەبی فارسیم دیون کراونە کوردی و

دەزانم چەند ناشیانە و بێ دەسەڵاتانە وەرگێڕدراون. دەترسام ئەوەش هەر وابێ. هەرچەن دەمزانی «ئەوڕەنگ» چاپی کردووە، هیچ هەوڵێکم بۆ پەیداکردنی نەدەدا. بەتایبەتی لە شێوەی گۆرانیشدا زۆر کۆڵم و بەزەحمەت تێی دەگەم. بەڵام پاش ئەوەی شیرین و خوسرەوت بۆ ناردم زۆر شتم بۆ ڕوون بۆوە و تێ گەیشتم خانا چ نەهەنگێکە لە دەریای شێعر و ئەدەبدا و لەخۆی ڕادیوە بچێتە مەیدانی نیزامی گەنجەوی کە بەخوای شێعری فارسی ناسراوە و ناوبانگی جیهانی هەیە. شاعیرێکی فارس گوتوویەتی:

در شعر سه‌کس پیمبرانند
هرچند که «لانبي بعدي»
وصاف و قصیده و غزل را
فردوسی و انوری و سعدی

کابرایەک لێی پرسیوە:

«ئەدی بۆ ناوی نیزامیت نەهێناوە؟»

گوتوویەتی:

«باوکم من باسی پێغەمبەرانم کردووە و هەقم بەسەر خواوە نییە».

خانای ئێمە چۆتە مەیدانی ئەو کەڵە شاعیرە. لەوەتی شیرین و خوسرەوی خانام وەگیر کەوتووە. خەوم لە خۆم حەرام کردووە و خەریکی خوێندنەوەی ئەو خوسرەو و شیرینەی نیزامیم. ڕاستە شێوەی گۆرانی بۆ منی موکریانی گرانە. بەڵام بەیارمەتی ئەم فەرهەنگەی تۆ بۆت کردووە و بەکۆمەگی ئەو وشە فارسی و عەرەبییانەی خۆی بەکاری هێناون و بەیاریدەی خوسرەو و شیرینەکەی نیزامی هیچ نەبێ تاڕادەیەک لە مەفهوومی شێعرەکانی دەگەم و چێژی لێ دەکەم. ڕەنگە وەک خەریکم لە داهاتوودا باشتری لێ ڕابێم. جارێ ناتوانم بەتەواوی ڕای خۆم دەرببڕم. بەڵام لەم ماوە کورتەدا ئەوەندەم بۆ ڕوون بۆتەوە ناهەقت نەبووە ناوی شاکارت لێناوە. بەڕاستی خانا کەڵە شاعیرێکی مەزنی کوردە و کتێبەکەشی شاکارێکی ئەدەبی بەرز و نایابە. پێوەم ئەگەر مەرگ بەربینگم نەگرێ و ڕۆژگار بڕستم لێ نەبڕێ، شێعر بەشێعری شیرین خوسرەوی خانا و نیزامی لەبەریەک ڕانێم و بەراوردیان کەم و ئەگەر لە توانامدا بوو شتێکیان لەسەر بنووسم. ئێستا ئەوەندەم بۆ ڕوون بۆتەوە خانا خوسرەو و شیرینی نیزامی ڕاستەوڕاست وەرنەگێڕاوە. بەڵکو ئازادانە چیرۆکەکەی کردۆتە کوردی. بەڵام زۆر لە ئەسڵەکە دوور نەبۆتەوە. نەک نەمدیوە هیچ لە

چیرۆکەکە بپەڕێنێ. بەڵکو هەستم کردووە لەجێ جێیان هەناسەی درێژتر بووە و پتر لەسەر مەبەست ڕۆییوە. جا لە کوێدا سەرکەوتووە و لە کوێدا سەرنەکەوتووە پێویستی بەلێکۆڵینەوەی زیاتر هەیە.

دیارە فەرق لە نێوان دانان و وەرگێڕاندا زۆرە. هەرچەند دەزانین چیرۆکی شیرین و خوسرەو زادەی خەیاڵی نیزامی نییە و لە پێشیشدا گوتراوە. نیزامی سەرچاوەی وەک شانامەی فیردەوسی لە دەسدا بووە و سوودی لێ وەرگرتووە. بەڵام دیسان ئەو دانەرە و، خانا وەرگێڕ، و دەبێ ئەو فەرقەمان لەپێش چاو بێ. ئەوەندەی بەتێگەیشتنی خۆم بەراوردم کردوون، لەباری نێوەڕۆکەوە خانام لە بەرامبەر نیزامیدا بەداماو نەدیوە، بەڵام زمانی نیزامیم پێ ڕەوانتر و شاعیرانەترە. ڕەنگبێ بلێی لە فارسییەکە باشتر ڕاهاتووی، ڕاستە من خوسرەو و شیرنی نیزامیم زۆر جار خوێندۆتەوە و تەنانەت شێعری نیزامیم بەدەرس خوێندووە و ئی خانام بۆ یەکەم جار دیوە و زۆر شارەزای زبانەکەی نیم. ئەمما هێندێک وشەی عەرەبی خەتیبانە و ناشاعیرانەم لە شێعری خانادا دیون کە لە شێعری نیزامیدا بەدی ناکرێن.

من وەرگرتنی وشە بۆ دەربڕینی مەبەست لە زمانی دەر و جیرانان ئێستاش بەشوورەیی نازانم، چ دەگا بەسەردەمی خانا. نیزامی بۆ کەمی کۆمەگ لە وشەی عەرەبی وەرگرتووە؟ بەڵام هێندێک وشە لە هەموو زماناندا هەن کە وشەی شێعر نین، لەو وشانە تەک و تووک کەوتوونە نێو شێعری خانا وەک ئەم شێعرە:

چۆن بەحوکم ذات «لااحصی» صیفات
جەناب ئەقدەس «جاعل الظلمات»

لە شێعری خوارتردا وشەی عەرەبی زۆر بەکارهێناون. بەڵام وشەکانی وشەی شێعرین و مۆسیقایان تێدایە و شێعرەکانیان دزێو نەکردووە.

سیمای وێنەی شەمع تەجەللای کۆی طوور
مدە ڕەوشا بەلوطف خوداوەند جە نوور

ئەم کێشەی نیزامی بۆ هۆندنەوەی شیرین و خوسرەو هەڵی بژاردووە کەمێک لە کێشی شێعرەکانی خانا گرانترە. دەتوانی بلێی ئەوە بەڵگەی بێ هێزی نییە. خانا بەئانقەست کێشی خۆماڵی هەڵبژاردووە. ئەمما من ئیقناع نابم. چونکە دەزانم شێعری خانا ئەوەندەش خۆماڵی نییە و لە دیوانی شاعیرەکانی فارسدا نموونەی هەیە و ڕوون نییە کامیان لەوی دی

فێربووین، حافیزی شیرازی دەڵێ:

گر تیغ بارد از کوی آن ماه
گردن نهادیم الحکم لله

کێشی شێعری نیزامیش ئەوەندە بۆ شاعیرانی کورد ئەویش بۆ شاعیرانی گۆران نامۆ و بێگانە نییە. چونکە یەکەم شاعیری ناسراوی کورد کە بەشێوەی گۆرانی شێعری گوتووە «بابەتاهیر عوریان» چوارینەکانی لەسەر ئەم کێشە داناون. بەلای منەوە خانا لە خۆی ڕانەدیوە خۆی لە قەرەی ئەم کێشە بدا. ئەم لەخۆڕانەدیتنە لەباری ڕواڵەتەوە کەمێک لە نرخی کارەکەی کەم کردۆتەوە. چەند خۆش بوو هەر لەسەر کێشی نیزامی بایە. شتێک کە سەرنجی منی ڕاکێشا و ڕەنگبێ سەرنجی هەموو شێعرناسێکیش ڕاکێشی، ئەمەیە: کە خانا زۆر شاعیرانەتر و ئاشقانەتر دەستی بەکتێبەکەی کردووە و موناجاتەکەی تەڕتر و پڕ سۆزترە لە ئی نیزامی:

بەنام ئەو کەس شیرینی ئەرمەن
پەیدا کەرد (فەرهاد) پەیشی بێ کوکەن
هەر سوب تا ئێوار نەپای بێستوون
تەقەی قوڵنگش یاوا بەگەردوون
نەراش چەندین جەور، چەند جەفا بەردش
ئاخر بەناکام ئەڕوا سپەردش
تعالی جە صونع پەروەردگاریش
جە کاری شیرین شیرین کرداریش

کاکە گیان!

دیسان سوپاست دەکەم کە ئەم گەنجینە دارماڵەت بۆ ناردووم و بەمرواری و گەوهەرانت خەنی کردووم. بەڕاستی ڕەنجێکی زۆرت کێشاوە و کارێکی تەواوت لەسەرکردووە. یا من نەمدیوە یا تا ئێستا کتێبی هیچ شاعیرێکی کورد ئەوەندەی کار لەسەر نەکراوە. پێشەکیت بۆ نووسیوە. هەرچەندە بەبڕوای من کورتە و دەکرا پتری لەسەر بنووسی. ئەم جۆرە پێشەکی نووسینانە لەمێژە لە ئەدەبیاتی فارسدا بۆتە باو و ڕەنگبێ ئەوانیش لە ئەدەبیاتی ڕۆژئاوایان وەرگرتبێ. لە هێندێک بۆچوونیشدا ڕەنگە زێدەڕەویت کردبێ. بۆ نموونە هەر بەوەندەی باسی مۆسیقا لە شێعری خانادا هەیە مەرج نییە بیر بکەینەوە کە ئەو

مۆسیقای زانیوە. چونکە باسی مۆسیقا لە شێعری نیزامیشدا هەیە و وێدەچێ لەوی وەرگرتبێ.

ڕەخنەیەکی ترم ئەمەیە سەرباسەکانت هەر بەفارسی هێشتوونەوە، دیارە مەبەستت ئەوە بووە ڕێز بۆ تێکستەکە دابنێی. بەڵام ئەو کەسەی ئەو سەرباسانەی نووسیوە فارسی باش نەزانیوە و هەڵەیان تێدان. براگیان! خۆ تۆ فارسی دەزانی تۆ خواکەی «تولّد شدن» تەعبیرێکی فارسانەیە؟

دیارە هەر دوو نوسخەی تێکستەکەت لەدەستدا بوون و زۆریش ئەمانەتت ڕەچاو کردووە. دەبوو کاتێک تووشی ناوی شوێن و مرۆڤان دەبووی چاوێکت بەخوسرەو و شیرینەکەی نیزامیدا گێڕابایە تا هەڵەکانی تێکستەکانت ڕاست کردبایەوە. من کە تووشی ئەم شێعرەی خوارەوە هاتم سڵەمیمەوە. چونکە پێم سەیر بوو شاعیرێکی بەرزی خاوەن دەسەڵاتی وەک خانا لە خۆڕا و بێ ئەوەی پێویست بێ قافیەی شایگان لەکاربێنێ و شێعرەکەی پێ دزێو بکا:

هەر جە خوررەم کو تا سەرای بەغدا

نەقش گوڵ کەفتەن چون طوررەی طوغرا

چوومە سەر خوسرەو و شیرینەکەی نیزامی تەماشام کرد لەوێدا وا هاتووە:

زجرم کوه تا میدان بغرا

کشیده خط گل طُغرا بەطُغرا

گومان لەوەدا نییە «خورڕەم» و «بەغدا» هەڵەی ئەو کەسەن کە کتێبەکەی نووسیوەتەوە نەک هەڵەی شاعیر. ئەمجار ترسام و تووشی هەر ناوێکی گومان لێکراو ببام سەیرێکی فارسییەکەم دەکرد. دیارە ئی دیکەشی تێدان وەک (مهستان) لەباتی (کهستان) کە دەزانی مانایان تەواو دژی یەکترە.

فەرهەنگەکەی کارێکی باشە و گەلێک یارمەتی خوێنەر دەدا وشە فارسییەکانت ناتوانم بڵێم زۆر باش بەڵام باش مانا لێداوەتەوە. لە دواییدا پیرۆزبایی ئەم کارە گرنگەت لێ دەکەم و هیوادارم خزمەتی گەورەتر بەئەدەبی نەتەوەکەمان بکەی.

برات: هێمن ١٩٧٦/١/١٢

ئەرکی بەیان لە هەلومەرجی ئێستادا

پاش بڕانەوەی شەڕی یەکەمی جیهانی، پاش لەبەریەک هەڵوەشانی دەوڵەتی عوسمانی کەمالیستەکانی تورکیا بەهەلەهەل و پەلەپەل تێ دەکۆشان خەڵکی وڵاتەکەیان فێری ڕێوشوێنی ئەوروپایی بکەن. توند بەگژ ڕێوشوێنی کۆندا چوون. جلوبەرگی نەتەوایەتییان لە هەموو گەلانی ئەم وڵاتە قەدەغە کرد. خەریک بوون وشەی بێگانە، بەتایبەتی عەرەبی لە زمانەکەیان وەدەرنێن، خەتیان گۆڕی.

کاریکاتۆرێکی ئەو سەردەمیم دیوە کارێکی هونەرمەندانەی زۆر سەیرە. کاریکاتۆریست، زەلامێکی تورکی کێشاوە، پیتەکانی (ص، ض، ط، ظ، ث، ذ)ی لە تیرێکی خستوون، سەریان لە تیرەکە دەرهێناوە، لە وشترێکی ناون، بەتێلا لە وشتر ڕاساوە و تێی ڕاخوڕیوە (گێدن عربستانە!»

هونەرمەند هونەری نواندووە، هەستی خۆی دەربڕیوە، خەڵکی وەپێکەنین خستووە. بەڵام ئایا کارەکە وا بەهاسانی بڕاوە؟ هەر کەس چ بڕ ئاگای لە نووسینی ئێستای تورکی بێ، ناچارە جواب بداتەوە «نەخێر».

ڕاستە خەتیان کردە لاتین و ئەم پیتانەشیان ناردەوە عەرەبستان. بەڵام هەرگیز نەیانتوانی ئەو وشانەی لەم پیتانە دروست دەکرێن لە زمانی خۆیان دەرباوێژن. پاش ماوەیەک هەڵسووڕ، داسووڕی شێتانە و تەپوتۆزی منداڵانە هاتنەوە سەر ڕەوتەکەی جارانیان. ئێستا نووسەرانی تورک بەزمانێکی تێکەڵاو دەنووسن. بۆ نموونە ئەم چەند دێڕانەم لە تازەترین ڕۆژنامەکانی تورکی دەرهێناون:

«اجتماعی عدالت تامین یاسایش ساغلام محیط یاراتماق ایچون عموم خلق کتلەلری متحدا چالیشمار ایدلار.»

(یا)

«سنین عشقی منی مجنون ایتدی. مشرق و مغربی سیراتیدم آخر داسنی سوییدم عزیزم». قسەی خۆمان بێ، دار و بەرد گوێی کەڕبێ. دوور لە ڕووی کەمالیستەکانی خۆپەرست ئەم دێڕانە بەتورکییەکی زۆر پەتی نەنووسراون! بەڵێ شاعیر و نووسەرەکانی تورک بەم زمانە تێکەڵاوە دەنووسن و ئی واشیان هەیە ناوبانگیان بەدنیادا بڵاو بۆتەوە و نووسینەکانیان بەزمانی زیندووی جیهان وەرگێڕدراون.

پان ئێرانیستی واش لە ئێران پەیدا بوون کە دەیانویست، بەفارسی پەتی بنووسن.

ئەوانیش برێکیان تەپوتۆزکرد، بەم لاو ئەولادا هەڵسووڕان و گێچەڵیان نایەوە. بەڵام فارس گوتەنی: کسی تره برایشان خرد نکرد. «کەس بە ڕبەی نەپێوان»، کەس گوێی نەدانێ، کەس لاسای نەکردنەوە. کەم کەس وێرای ئابڕووی خۆی بەرێ و ڕێبازی سەعدی و حافیز و نیزامی و مەلەوی بەربدا وەشوێن چەند کەسی شێت و شووری بێ مایە و سەرلێشێواو بکەوێ، خۆیان پێ ڕانەگیرا و وەک بلّقی سەر ئاو پووچانەوە و ناویان لەنێو ناواندا نەما.

بیستوومە ئەفسەرێکی سیاسی ڕاپۆرتێکی زۆر گرنگی بەخەیاڵی خۆی بەفارسی (سره) بۆ دوکتۆر موسەدیق نووسیوە، موسەدیق هەرچی خەریک بووە تێی نەگەیشتووە، لە پەراوێزی ڕاپۆرتەکەدا نووسیویەتی: «خواهشمندم کاملاً عربی بنویسید».

ئێستا شاعیر و نووسەری فارسی وا هەن بەم زمانە تێکەڵاوە شاکارە ئەدەبییەکانی بێگانە دەکەنە فارسی و بۆخۆشیان شاکاری تازە و نوێ و پڕ نرخ و جوانی دەخوڵقێنن و نووسەری وەک: هیدایت، عەلەوی چوبک، ئەفغانی، ساعیدی و سەمەدیان لێ پەیدا دەبێ و شاعیری وەک، بەهار، شەهریار، نیما، پەروین، سیمین و فروغ و شاملوو و نادر پوور و سوپهری کەلێنی شاعیرە گەورەکانی پێشوویان پڕ دەکەنەوە. بۆ ئەوەی بزانن فارسی ئەمڕۆ چۆن دەنووسرێ چاوێک بەم چەند دێرانەی خوارەوەدا بخشێنن کە لە تازەترین ڕۆژنامەکان دەرهاتوون: «تفکیک و تقسیم اراضی کشاورزی ممنوع اعلام شد».

«مالیات خرید و فروش در اراضی بایر خارج از محدوده شهری بطور تصاعدی دریافت میشود. معاملات شرطی و رهنی زمین برای اخذ وام ساختمان یا فعالیت صنعتی از مؤسسات دولتی مجاز بلا مانع اعلام شد.»

ئەو کەسانەی عەرەبی دەزانن بەهاسانی دەتوانن وشە عەرەبییەکان لەنێو ئەم دێرانەدا بدۆزنەوە. بەڵام ئەگەر فارسی نەزانن لە مانای ڕستەکان ناگەن. چونکە لەسەر ڕێزمانی فارسی داڕێژراون و وشە عەرەبییەکانیان لەنێو خۆدا جۆش داوە.

ئازەربایجانی، ئەفغانی، پاکستانی، تاجیک، ئۆزبەکستانی و بلووچیش هەر وا تێکەڵاو دەنووسن. عەرەبیش کورد گوتەنی «بازە دەشگری و بەریش دەدا ئەگەر دەبەخشێ وەریش دەگرێ». زۆر تەبیعییە هەموو گەلی دنیا دەبێ ببەخشێ و وەربگرێ و تا بژی و نەمرێ.

لەم نێوەدا تەنیا ئێمەین وەک کەڵی کۆتانێ لە مەیدان چەقیوین، چاومان لە هەوا بڕیوە، فیزمان ناهێنێ لە کەس وەربگرین و ئاگاشمان لێ نییە چۆنمان لێ وەردەگرن. نازانم ئەم فیز و هەوایە، ئەم بەرزە دەماخییە و ئەم لەخۆبایی بوونە، لە کام پلەمان هەڵدەدێرێ،

نازانم کەی سەرەنگرێ دەبین؟ نازانم چمان بەسەردێ نازانم بەم حاڵە دەگەینە کوێ؟ هەر ئەوەندە دەزانم زیانمان زۆر لێ دەکەوێ و زۆر شتی جوانمان لە کیس دەچێ.

مێژووی ڕۆژنامەنووسی ئێمە زۆر لە گەلانی دەوروبەرمان بەجێ نەماوە، «کوردستان» یەکەم ڕۆژنامەی کوردی کە لە ساڵی ١٨٩٨ - ١٩٠٢دا بڵاو بۆتەوە فەرقێکی ئەوتۆی دەگەڵ ڕۆژنامەکانی گەلانی هاوسێ و دەوروبەرماندا نییە. لە سەرەتای ڕۆژنامەنووسییەوە ڕۆژنامەنووسەکانی ئێمەش وەک ڕۆژنامەکانی تورک و فارسیان نووسیوە و پێیان شوورەیی نەبووە وشەی بێگانە لەکاربێنن.

ڕۆژنامەکانی سەردەمی شێخ مەحموودی نەمر کە لە سایەی ڕەنج و تێکۆشانی لاوی ڕۆژنامەنووسی زرینگ و پیتۆڵی کورد کاک جەمال خەزنەدارەوە سەرلەنوێ ژیاونەوە و ئێستا لەبەر دەستماندان، ئەو ڕاستییە بەتەواوی ڕوون دەکەنەوە.

پیرەمێردی نەمر ڕۆژنامەنووسی هەرە گەورە و شاعیری بەناوبانگی کورد لە «ژین و ژیان»دا ئارام و لەسەرەخۆ گۆڕانێکی باشی بەسەر نووسینی کوردی داهێنا. ئاگایانە و وشیارانە خەریکی بژارکردن و خاوێنکردنەوەی زمانەکەمان بوو و وەستایانە وشەی عەرەبی و فارسی و تورکی لێ هەڵاوارد و وشەی ساکار و ڕەسەنی کوری لەباتی ئەوان بەکارهێنا.

گەلاوێژ، گەلاوێژی گەش و بەرز، بەپرشنگی ڕوون و جوانی ئاسمانی ئەدەب و ڕۆژنامەنووسی کوردی ڕۆشن کردەوە، خەواڵووی ڕاپەڕاندن و شۆڕشێکی پیرۆزی ئەدەبی هەڵگیرساند. ڕێبازێکی ڕاست و ڕەوانی گرتەپێش، نووسەر و شاعیری پێگەیاندن و بەخەڵکی ناساندن و وەک درەختێکی بەبەر و سێبەر ڕەگاژۆی کرد و وەچەی وەک «نیشتمان» و «کوردستان» و «هەڵاڵە» و ڕۆژنامەکانی دیکەی سەردەمی کۆماری کوردستان لە مەهابادێ دەرکردن.

ناڵێم ئەویش زۆر تەواو بوو، ناڵێم کەموکوڕی نەبوو، ناڵێم کە ئەویش شتی بێ تامی تێدا چاپ نەدەکرا. بەڵام دەتوانم بڵێم ئەگەر ئەو ئەستێرە گەشە وا زوو ئاوا نەدەبوو تووشی ئەو شەوەزەنگە نەدەبووین کە سەرەدەری تێدا ناکرێ.

بەداخەوە ئەو تەپ و تۆزەی کە پاش شەڕی یەکەم لە تورکیا و ئێران هەستا و لەو وڵاتانە خۆی نەگرت. پاش شەڕی دووەم ڕووی لە کوردستانی عێراق کرد، ڕووی لەو پارچەی نیشتمانەکەمان کرد کە تاڕادەیەک دەرەتانی کوردی نووسینی لێ هەبوو. لەوێدا وەستا، نەڕەوی، نەڕەوی و مەیی تا ڕۆژی ڕووناکی لێ کردینە شەوەزەنگ. شەوە زەنگێکی تاریک و تنووک و ئەنگوست لەچاو.

پیاوی بێ مایە و لەخۆبایی دەرفەتیان هێنا و قەڵەمیان فڕێ دا و ڕۆبوونە (بنووس) و (پێنووس) و (کتێب)یان دڕاند و (پەرتووک)یان بۆ لەبن هەنگڵ ناین. کاغەزیان بەدەم بادا دا و (تیانووس)یان خستە بەردەس. شێعریان بەدرۆ و هەڵبەست زانی و هەزار ناوی سەیر و سەمەرەیان لە شاعیری کلۆڵ و چارەڕەش نا، تا ئاخرەکەی بەهەستیاری برای بیستیاری ئامۆزای هەقی کەمتیار دەرچوو. قافیەیان بەتەنگی زانی و (سەروا)یان پێ بەراوەڵاتر بوو. لە قانوون دەرچوون و یاسای چەنگیزخانی مەغوولیان بۆ خۆیان بەڕاست زانی. چونکە پۆلیس خزمەتی خەڵکی نەدەکرد (حەیتە...)یان بۆ ڕاژەی گەل هەڵبژارد. ئیمزایان نەخوێندراوە و (واژوو)ی پیرۆزیان لێ دا.

هەرکەس لەبەر خۆیەوە دەستی کرد بەوشە داتاشین و هەرچی بەقەڵەمی چەپڕەکی داهات نووسی. بێ ئەوەی هەست بەبەرپرسی مێژوویی بکا. بەتایبەتی پاش ئەوەی ڕادیۆی کوردی لە ئێران و عێراق دامەزران، سەرلێشێواوی پتری پەرەگرت، نووسەری بەرنامەی کوردی ناچارە تەرجەمەی دەقاودەق بکا. ناچارە ئەوەی بۆی دەنووسن موو بەموو بیکا بەکوردی. بۆیە شتێکی لێ دەردەچێ کە کەس نازانێ چییە؟ من بەش بەحاڵی خۆم وەبیرم نایە جارێکیش گوێم دابێتە دەنگوباسی ئەم ڕادیۆیانە چونکە هەر چۆنێک بێ لە فارسی و عەرەبی و تەنانەت تورکی باشتر تێ دەگەم تا ئەم زمانەی ئەوان پێی دەڵێن: کوردی!!!

هەرچەند لەم ساڵانەی دوایی خەڵک وشیار بۆتەوە و تەنووری نەزانانی لەخۆبایی دامرکاوە و بازاڕی بێ چاوڕوویی ئەوان لە برەو کەوتووە و ئیتر نووسەرە لاوە خاوەن بەهرەکان بەشوورەیی دەزانن ڕەوتی مامۆستایانی نەزان هەڵگرن و ئەم وشە نارەسەنە دزێوانە لەکاربێنن. بەڵام داخی گرانم هێشتا بەتەواوی فڕێ نەدراون و جاروبار لەلایەک سەر هەڵدەدەنەوە. ڕاستیان گوتووە، بەردێک شێتێک لە چاڵاوی باوێ بەسەد ئاقڵ نایەتەدەر.

لەمێژبوو بەئاواتەوە بووم شێعرێکی نوێی خۆش بخوێنمەوە، دەزانن ماوەیەکە شێعری شاعیرە لاوەکانمان ئەوەندە وێک دەچن کە پیاو تەنیا بەئیمزای شاعیر لێکیان دەکاتەوە. زۆربەیان بە(ئازیزەکەم) (دڵدارەکەم!) (خۆشەویستەکەم!) دەس پێدەکەن و ئەم وشە ناسک و جوانانە ئەوەندە دووپاتە کراونەوە، پیاو چ چێژی خۆشیان لێ ناکا. تا ماوەیەک لەمەوپێش وا بزانم لە (هاوکاری)دا بوو شێعرێکم خوێندەوە هەرچەند هەر لەسەر ئەم تاقە کێشە بوو کە ئێستا باوە و بۆتە (بەیتی بلە و نابڕێتەوە) و ئەگەرچی دیار بوو، شاعیر لاوە، بەپەلەیە، کەم ئەزموونە، بەڵام شێعرێکی جوان و ساکار و پڕ لە سۆز و هەست بوو. هەر دێڕێکم دەخوێندەوە هەزار ئافەرینم بۆ شاعیر دەنارد، ڕۆڵەم! چاوم! کەسی مامی! و

شتی وام لە زاری دەردەپەڕین.

دەمگوت: ئۆخەی ئەگەر شاعیری وامان هەن کە ڕستەی «پێمان خاوس بێ» دەکەنە قافیە، ئی واشمان هەن کە مایەی هیوای دواڕۆژن. لەپڕ وەک گۆزێک ئاوی ساردم پێ دابکەن ڕاچەنیم، تێکڕا بووم، نەشەکەم شکا. خاوبوومەوە. نازانم ئەم شاعیرە خۆشەویستە چۆنی بێز هاتبوو وشەی داتاشراوی ناشیرینی ئێسکگرانی وەک «پەرتووک» بخاتە نێو شێعرەکەیەوە؟

نازانم بۆ بیر ناکەینەوە، ئێمەمانان کە خۆمان دەکوژین زامی ڕەش دەکەین، ئاوی چاومان ڕۆ دەڕژێ تا شێعرێکی بەکوردی دەڵێین. بۆچی ناوبانگمان لە چوارچێوەی شارەکەمان دەرناچێ. بەڵام ئەحمەدی خانی، کە پێویستمان بەقامووسی عەرەبی و کوردی و فارسی هەیە تا بتوانین شێعرە گران و قووڵ و جوانەکانی ساغ بکەینەوە تا ئێستا مەم و زینەکەی بەچەند زمانی زیندووی جیهان تەرجەمەکراوە؟

ئەگەر هێندێک کەسی نەخوێندەواری ساویلکە، بەڵام پاک و بێ فێڵ، هەستی توندی نەتەوایەتی و بیروڕای چەوت و نەزانانەی سیاسی، تووشی هەڵەی کردن و ئەم تەپوتۆزەیان بەرپاکرد. پیاوی فێڵاوی و خۆپەرست و تەنانەت ناپاکی وا هەبوون کە زانیمان فارسی زانی باش لە کوردستانی عێراق کەم بوون. لە فەرهەنگە کۆنەکانی فارسی گەڕان و وشەی سواو و لەکارکەوتە و فەرامۆشکراوی فارسییان لەنێو قامووسە کۆنەکاندا دۆزییەوە و نابەجێ لەکاریان هێنان.

دیارە من پێم وا نییە ئەگەر نووسەرێکی ئێمە لەکاتی پێویستدا بۆ دەربڕینی مەبەست وشەی بێگانە لەکاربێنێ قیامەت ڕادەبێ، دنیا بەقوڕ دەگیرێ، پردی سیرات دەپسێ و رووگە وەردەگەڕێ. بەڵام خۆ فریودان و خەڵک فریودان بەگوناهێکی گەورە و تاوانێکی خراپ دەزانم.

ئێمە نابێ گوێ بدەینە شۆوینستەکانی فارسی کە دەڵێن کوردی شێوەیەکی فارسییە، بۆ خۆمان دەزانین زمانەکەمان زمانێکی سەربەخۆیە و ناترسین و نایشارینەوە کە خزمایەتی دەتەک فارسیشدا هەیە. زۆر باش دەتوانین وشەی فارسی وەربگرین وەک ئەوان کە لە وەرگرتنی وشەی کوردی و هیچ زمانێکی دیکە سڵ ناکەن. بەڵام هەق نییە لەباتی وشەی مەزن و گەورە، زەلام، زل، وشەی «بزرگ»ی فارسی بنووسین. یا لەجیاتی، جوان، چەلەنگ، دەلال و شەنگی خۆمان. وشەی (قەشەنگ) لەکاربێنین کە تورک و فارس کێشەیان لەسەر هەیە.

جگە لەوە ئەگەر پێویست بێ وشە وەربگرین، بۆچی واز لەو وشانە بێنین ک لە مێژە

تێکەڵی کوردی بوون و لە کوردەواریدا بوونە باو و وشەی نامۆ بکەینە باو. لێتان دەپرسم. دنیا، قەڵەم و غەزەلی عەرەبی، زیاتر بوونە کوردی یا گێتی، خامە و چامەی فارسی، سەیر ئەوەیە فارسەکان بۆ خۆیان پتر، وشە عەرەبییەکان دەکاردێنن بەبڕوای من فڕێدانی ئەو وشانەی لە کۆنەوە تێکەڵی کوردی بوون و نەخوێندەوار دەیانزانی کارێکی خۆڕاییيە. ڕەنگە بەکوردێکی نەخوێندەوار بڵێی سەماوەر ڕووسییە و تەماتە ئینگلیزییە تێر و پڕ پێبکەنێ. کام کوردی نەخوێندەوار دەزانی پێنووس و بنووس و خامە بەقەڵەم دەگوترێ و پەرتووک کتێبی مەلایە؟ خۆ باسی تەرخان و قاچاغ و ئاغا و خان و خانم و بیگ و بیگمی مەغوولی هەر نەکەین باشترە.

وشەی وا هەن ڕاستە زۆر بەڕەسەن کوردی نین. بەڵامماڵی کوردن چونکە نەخوێندەوار دەیانزانێ و لێیان حاڵی دەبێ و بشمانەوێ لەبیریان ناچێتەوە.

بەڵای لە وشە داتاشینی نەزانانە کوشندەتر، ڕستە داڕشتنی هەڵەیە، ئەوەیان پتر جێگای مەترسییە. چونکە ڕێزمانەکەمان دەشێوێنێ. بژارکردنی وشەی ناڕەسەن گران نییە بەڵام هێنانەوە سەرەخۆی ڕێزمانی شێواو، ئەستەمە، دژوارە بەڵکو ترسناکە.

دیارە ئەدەبی خۆمان ئەوەندەی خزمەت نەکراوە و پەرەی نەگرتووە کە هەستی فێربوونی ڕووناکبیر و خوێندەوارانی کوردی عێراق ڕازی بکا. ناچارن لە ڕێگای زمانی عەرەبییەوە فێربن و زانستیان بەرەو ژوور بەرن بیانەوێ یا نەیانەوێ دەکەونە ژێر تەئسیری زمانی عەرەبییەوە. بۆیە کاتێک دەنووسن ڕستەکان وەک عەرەبی دادەڕێژن. یا باشتر بڵێم بەعەرەبی بیردەکەنەوە و بەکوردی دەنووسن. ڕستەی وا دەبینم هەموو وشەکانی کوردی ڕەسەنن کەچی تێی ناگەم. چونکە لەسەر ڕێزمانی زمانی عەرەبی داڕژاوە. ئەویش زۆر لە ڕێزمانی کوردی دوورە. لەم ڕستانەی خوارەوە وردبنەوە کە هەموویانم لە وتارە پەسندکراوەکانی ئەم گۆوارە دەرهێناون، کارتان بەوە نەبێ کێ نووسیونی بزانن ڕاست نووسراون یا ناڕاست:

«وە کاتێک مرۆڤ جێگایەک بۆ خۆی دەگرێ لەناو ئەو جیهانە زەمانییەوە».

«لەبەر ئەوە سەرنەکەوتوون لە هیچ شتێکا لەم بارەیەوە».

«لەو کاتەوە مرۆڤ توانی لە دوورەوە بەکاروباری خۆی هەڵسێ».

«بەخێرایی بوونی مرۆڤ دەرچوو لە دەور و پشتی ئاژەڵی».

«کەڵکی چییە ئەو هەموو باسکردنە لەسەر زمانە».

زۆر ڕستەی لەوانەش شێواوترم دیون کە ئەگەر ڕیزم کردبان جێگایان زۆر دەگرت.

تەنانەت وتارێکم هەر لەم گۆوارە خۆشەویستەدا خوێندۆتەوە کە بەشی هەرە زۆری پاراگرافەکانی بە(وە) دەس پێ دەکەن کە بەهیچ جۆرێک دەگەڵ ڕێزمانی کوردی ناگونجێ.

تا ئێستا هەر زامم دەسنیشان کردوون و دەرمانم بۆ نەدۆزینەوە. بەڕاستی ئەگەر دەرمانێک بۆ ئەم دەردانە نەدۆزینەوە. هەر وا دێن وەبن دەدەن و تەشەنەی دەکەن و دەبنە تیراوێ و بەهەزار شەخس و شێخ و پیر چارە ناکرێن.

بەبڕوای من نووسەری ئەمڕۆی کورد دوو ئەرکی لەسەر شانە و دەبێ هەر دووکی لە پێش چاو بێ. یەک نووسینی شتی چاک و پاک و جوان و بەکەڵک. دوو پاراستنی ڕێزمان و بووژاندنەوەی و بژارکردن و پەرەپێدانی زمانی کوردی. دیارە کەسانێکی بەزمانە زیندوو و خزمەت پێکراوەکان، کە قامووسی گەورەیان هەیە دەنووسن ئەرکی دووەمیان لەسەر شان نییە. بۆ بەجێگەیاندنی ئەرکی یەکەم من وەرگێڕانم پێ باشترە. بەتەرجەمە هەم شاکارە ئەدەبییەکانی جیهان دەکەینە کوردی و هەم مەیدانی بەرفراوانترمان لەبەر دەس دایە و دەرفەتمان هەیە خزمەتی زمانەکەمان بکەین و بیری خەڵک ڕووناک بکەینەوە. بۆ بەجێگەیاندنی ئەرکی دووەم دەبێ بەهەموو هێزمانەوە تێ بکۆشین ڕێزمانەکەمان بپارێزین، وشەی ڕەسەنی کوردی بەکاربێنین، وشەی داتاشراو فڕێ بدەین. لەبەر خۆمانەوە وشە دانەتاشین. لە شێوەی شار و نیشتمانی خۆماندا گیر نەخۆین، لەهەر شێوەیەکی کوردیدا وشەی جوانتر و سووکترمان وەپێش چاو هات هەڵی بژێرین. لەبیرمان بێ وشەی کوردی هەتا کورتتر بێ خۆماڵیترە. بۆ ئەوەی ڕستەکانمان کورت بن هەتا دەتوانین (واوی عطف) کەمتر بەدوای یەکدا ڕیز بکەین. لەکاتی پێویستدا لە بەکارهێنانی وشەی بێگانە نەترسین. لە نووسیندا بەپەلە نەبین کەم بنووسین و باش بنووسین. هەرچی نووسیمان بەجارێک و دووجار لە کۆڵی نەبینەوە. چەند جاری دەس تێ وەردەین لەپێش ئەوەی نووسین بۆ چاپ بنێرین، پێمان شوورەیی نەبێ بەچەند کەسی لێزان و پسپۆری نیشان بدەین. ڕەخنە و تێبینی دۆستانەی ئەوان قبووڵ بکەین. خۆپەرست و بەفیز و بەرچاوتەنگ نەبین، لە خەڵک فێر بین و بۆ خەڵک بنووسین. ئەوەی بۆ چاپمان نارد ئەگەر دەسکاری باش کرا ئاگر نەگرین. ئەگەر جارێک بڵاو نەکرایەوە ناهومێد نەبین، چاومان نەچێتە پشت سەرمان، بەرقدا نەچین و دەس لە تێکۆشان و نووسین هەڵنەگرین. ئەرکی سەرشانی هەمووومانە بۆ بووژاندنەوەی ئەدەب و خزمەتی زمانی کوردی تێ بکۆشین.

بەڵام ئەرکی بەیان لە هەلومەرجی ئێستادا چییە؟

١- تێ بکۆشێ پاک و خاوێن و بێ غەڵەت چاپ بکرێ.

٢- کورتە چیرۆکی باش و وتاری بەکەڵک و چاکی ئەدەبی و کۆمەڵایەتی و زانستی و

مێژوویی و ڕەخنەی بێ غەرەز و دۆستانە بڵاوکاتەوە.

٣- زانایان هان بدا شتی باش لە زمانەکانی بێگانەوە وەرگێڕنە سەر کوردی.

٤- وتاری هیچ نووسەرێک بۆ خاتری جێ و پایە و ناوبانگ و دۆستایەتی بڵاو نەکاتەوە. خوێنەر ڕازیکردن باشترە لە تۆراندن و دڵ یەشاندنی گەورە پیاوێکی شتی باش یا کوردی ڕەوان نانووسی، خزمەتی گەل لە خزمەتی تاقە کەسێک چاکترە.

٥- پاراستنی زمانی کوردی لە هەموو حاڵێکدا لەبەرچاوبێ و بەگرنگی بزانێ.

٦- هەموو وتارەکانی سەرلەنوێ بەئیملایەکی یەکدەست بنووسێتەوە جا بیاننێرێتە ژێر چاپ و خەڵکی لە پاشاگەردانیی ڕێنووسی کوردی ڕزگار بکا.

٧- لە لاپەڕەی دوایی هەر ژمارەیەکدا چەند شت هەڵبژێرێ و داوا لە زانایان بکا تەرجەمەی بکەن و باشترینیان چاپ بکا. هەروەها هێندێک مەوزوعی خۆمانە بەگرێو دابنێ تا نووسەرەکان لەسەری بنووسن و جوانتریان هەڵبژێری.

لە هەمووان گرینگتر ئەوەیە دەستەیەک لە زمانزانەکان پێک بێنێ، ئەگەر بکرێ خەڵکی ناوچە جۆربەجۆرەکانی کوردستان بن، تا ئەم نووسراوانەی دەستەی نووسەران لەباری نێوەڕۆکەوە پەسندیان کردوون لەباری زمانەوە تەماشا بکەن و ئەگەر پێویست بوو دەسکاری بکەن. پێم وایە ئەم کارانە زۆر گران نەبن. بەڵام زۆر بەسوود دەبن. بێگومان ئەگەر نووسەرەکانمان بزانن نووسینەکانیان ئاوا لە بێژینگ دەدرێن و تەتەڵە دەکرێن، بەسەرنجەوە دەنووسن.

مامۆستای شاعیرانی موکریان

وەک ئاگام لێ بێ بەسەرهاتی ئەم شاعیرە مەزنە لەلایەن لاوێکی زانا و ئەدەبدۆست و لێزانەوە بەدوور و درێژی نووسراوە و شێعرەکانی بەوردی شی کراونەتەوە و نەخشی بەرچاوی ئەم گەورە پیاوە لە ئەدەب و سیاسەتی نیوەی یەکەمی چەرخی بیستەمدا، بەتەواوی ڕوون کراوەتەوە. با ئەم نووسراوەش جارێ چاپ نەکرابێ و بڵاو نەبووبێتەوە. من لەخۆم ڕانەدی لەم بارەدا بۆ خاتری دوو شت چ بنووسم. یەک نەمویست ڕەنجی ئەو بەفیڕۆ بدەم، دوو، من لەو بابەتە نووسینەدا شارەزانیم. لەم بڕوایەدام هەر کارێک دەبێ پسپۆڕی خۆی بیکا.

هەتاو هەروا لەبن هەوردا نابێ، کورد هەر وا بەبێ بەشی و چارەڕەشی و لێقەوماوی ناژی. ئەویش هەر وا بەنەناسیاوی نامێنێتەوە ڕۆژێک هەر دێ دیوان و بەسەرهاتی چاپ بکرێ و لەنێو نەتەوەکەیدا باشتر بناسرێ و تەنانەت پەیکەریشی بۆ دروست بکرێ. هەر ئەوەندەم ویست چەند نموونە لە شێعرەکانی بخەمە پێش چاوی خوێنەران.

بەشانازییەوە دەڵێم من بەمێرمنداڵی و لاوەتی زۆر جار ئەم شاعیرە مەزنەم لە نیزیکەوە دیوە. لە قسە خۆش و جوان و بەتامەکانی، لە شێعرە بەرزەکانی لە پەند و ئامۆژگارییە بەنرخ و بەسوود و دڵسۆزییەکانی گەلێکم کەلک وەرگرتووە.

بەش بەحاڵی خۆم و پێم واشە بەهەڵە نەچووم. ئەم شاعیرە بەمامۆستای شاعیرانی نیوەی یەکەمی ئەم چەرخەی کوردستانی ئێران و، بەتایبەتی مەڵبەندی موکریان دەزانم.

شاعیرەکانی پێش ئێمەی موکریان وەک شێخ ئەحمەدی سریلاوا و دوکتۆر شەوقی و خاڵەمین و سەید کامیل، ئەگەر نەشڵێین بیری نەتەوایەتی لەوی فێر بوون دیارە ئوسلووبی لەکارهێنانی وشەی ڕەسەنی کوردی و زمانی شوان و سەپان و جووتیاریان لەوی وەرگرتووە. ئێمەش شاعیرەکانی پاش ئەوان وەک هەژار و عەتری گلۆلانی و هێمن پەیڕەوی ئەوانمان کردووە و دیارە شاعیرەکانی لاویش وەک سوارە و هاوار و مەحموودی و مەلا غەفوور، ئەم ڕێڕەوەیان بەرنەداوە.

ئەبولحەسەنی سەیفی قازی کوڕی میرزا قاسمی قازی براچوکەی میرزا فەتتاح و قازی عەلی و مامی پێشەوا قازی موحەمەدی نەمر و سەدری قازی شەهید و باوکی حەمە حوسێن خانی نەبەز و تێکۆشەر بوو. گەورە پیاوێکی زانا و ڕووناکبیر و خوێندەوار و کارامە و بەئەزموونی موکریان بووە. زیاتر خەریکی کاری سیاسی و کۆمەڵایەتی و

کشتوکاڵ و ملّکداری بوو. سووفی و دڵتەڕ بوو، شاعیری پیشەی هەمیشەیی نەبوو. کەچی لە ڕیزی شاعیرە هەرە بەرزەکانی کورد دەژمێردرێ، جگە لە زەوقی شاعیری کۆمەڵناس و مێژووزان بوو.

لە شێعری دڵداریدا کە کەمی بەدەستەوە هەن، شاگردی قوتابخانەی شاعیری بێ وێنەی، پایە بەرزی، هەڵکەوتەی کورد (نالی) بووە. ئەگەرچی غەزەلە تەڕ و پاڕاوەکانی ناگەنە غەزەلی نالی بەڵام بەڕاشکاوی دەتوانم بڵێم شاگردێکی باشی ئەم قوتابخانەیە و، زۆر کەمتر لە شاعیرەکانی دیکەی لاسایی کردنەوەی لە شێعردا هەیە، پێشینیان گوتوویانە: «لە شێر ترسان عەیب نییە» شاگردی باشی نالی بوونیش پایەکی کەم نییە. نالی لەو ئەستێرە پڕشنگدارانەیە کە هەر بەچەند چەرخ جارێک ئاسمانی ئەدەبی گەلێک ڕووناک دەکەنەوە و نموونەیان لەنێو هەموو گەلێکدا هەیە. مەرج نییە هەموو کەس وەک من بیر بکاتەوە. ئەمما منیش بۆم هەیە بڵێم هەرچەند پاش نالی گەلی ئێمە شاعیری زۆر بەرزی هەبوون. بەڵام هێشتا لەنێو کورددا شاعیرێک هەڵنەکەوتووە جێی نالی پڕ بکاتەوە، مەگەر دایکی نیشتمان لەدوارۆژدا ڕۆڵەیەکی وا شیرین و نازدار و بلیمەتێکی وا گەورە و بێ وێنە لە ئامێزی خۆیدا پەروەردە بکا. بەڵام شاگردی باشی نالی بوون هونەرە. سەیفیش بەشاگردێکی گەورەی نالی دەناسم کە قوتابخانەکەی بەهۆی حەریق لە موکریاندا بۆتە باو. سەیف هاودەم و دۆست و شاگردی حەریق بووە.

سەیفی قازی لە شێعری نیشتمانی و شۆڕشگێڕانەشدا یەکەم شاگردی قوتابخانەی شاعیری نەمر فەیلەسووفی زانا و ڕووناکبیری کورد حاجی قادری کۆیی بووە. لە مەڵبەندی موکریان شاعیرێک ناناسین پێش ئەو شێعری نیشتمانی، ئەویش ئەوەندە حەماسی دانابێ.

سەیفی قازی خۆی قوتابخانەیەکی نوێی لە ئەدەبی کوردیدا کردۆتەوە. بەیەکەم شاعیری کوردستانی دەناسین کە بای داوەتەوە سەر ئەدەبی فۆلکلۆری کوردی و بەزمانی زەحمەتکێشان و ڕەنجبەرانی لادێ شێعری گوتووە. تێکۆشاوە تەعبیری ناسک و ڕەسەنی کوردانە لە شێعری ساکار و ڕەوان و جوانی خۆیدا بگونجێنێ. وشەی پەتی و ڕەسەنی کوردی لە کاربێنێ و زمانەکەمان بەچەشنێکی وەستایانە و شارەزایانە بژار بکا و، وشەی بێگانە و نامۆی لێ دەرباوێژێ و، بەشایەدی هەموو زماناسێک لەم کارە بەنرخ و بەکەلکەدا زۆر سەرکەوتووە.

ئەم شاعیرە بەرزە بڕوای وا بوو و، بڕوایەکی ڕاستیش بوو، کە دەبێ وشەی پەتی و ڕەسەن لە دێ و لە نەخوێندەوار فێربین و کێشی شێعر لە فۆلکلۆری کۆن وەرگرین و تەعبیر

و ئەزموونی کوردانە بەکاربێنین. بەڵام دەیگوت ئەم وشە بێگانانەی لە کۆنەوە لە کوردیدا جێگای خۆیان گرتووە و نەخوێندەوار تێیان دەگا تازە بوونە کوردی و هەق نییە بیانگۆڕین یا وەدەریان نێین. ئەو دوژمنی بێ ئامانی وشە داتاشینی ناشیانە بوو و ئەو ناشیانەی لە خۆوە نەزانانە، وشە دادەتاشن بەدوژمنی زمانی کوردی دەناسی. لەم ئاخرانەدا کە هێشتا مابوو و وشە داتاشین ببووە باو. بۆ ئەوەی تووڕەی بکەی بەس بوو کە وشەیەکی داتاشراوی ناڕەسەنی نیشان بدەی و بۆ ئەوەی خەنی بکەی دیسان بەس بوو وشەیەکی ڕەسەنی کوردی بۆ بدۆزیەوە. تەنیا ڕەخنەیەکی لەباری زمانەوە لێی دەگیرێ ئەوەیە کە هەر لە لەهجەی موکریاندا زۆر شارەزا بوو و لەبەر نەبوونی قامووسێکی کوردی کەمتر ئاگای لە وشە جوان و ڕەسەنەکانی شێوەکانی دیکەی کوردی بوو.

قوتابخانەی سەیفی قازی لە کوردستانی ئێران بەتایبەتی لە موکریاندا شاعیری ئەوتۆی پێگەیاندن کە زۆریان بەمامۆستای گەورە ناسراون و لە مامۆستاکەیان تێ پەڕاندووە. بەڵام هەقی مامۆستایی بەسەریانەوە هەیە، چونکە ئەگەر ئەو ئەم ڕێچکەی نەشکاندبان دیارە هەر لەسەر ڕێبازی وەفایی و ئەدەب و حەیدەری و ئەو جۆرە شاعیرانە دەڕۆیشتن کە لەباری زمانەوە پڕن لە وشە و تەعبیری بێگانە. دیارە کارم بەپلەوپایەی شاعیرانی هاوچەرخی ئەو نەداوە بەڵکو مەبەستم ئەوەیە ئەوان بۆ بووژاندنەوەی زمانەکەمان هەوڵێکی ئەوتۆیان نەداوە.

بەڵام سەیفی قازی بەخۆی و شاگردەکانیەوە لە ژیاندنەوە و بووژاندنەوەی زمانی کوردیدا نەخشێکی دیار و بەرچاویان هەیە.

تا ڕادیۆ چەپرەکەکانی کوردی بەوەرگێڕانی ناپوخت و دزێو و وشە داتاشەکانی شارنشین و خۆپەرست، بەداتاشینی وشەی ناشیرین و نالەبار و ناڕەسەن زمانی کوردییان وا شپرێو و شپرزە نەکردبوو. قوتابخانەی سەیف خزمەتی بەکەلکی بەزمانی کوردی کرد. ئێستاش لە موکریاندا شاعیر و نووسەری وا هەن ڕێبازی ئەویان هەر بەرنەداوە و پەرەیان پێ داوە.

ئەوەش چەند نموونە لە جۆرەکانی شێعری ئەم شاعیرە کە پێم وایە ناتەواوییان تێدا هەیە. بەڵام لە دوور وڵات هەر ئەوەندەم بۆ پەیدا بوو بەهیوای ڕۆژێک کە دیوانی تەواوی چاپ بکرێ.

کوردینە

کوردینە! تا کەی ئێمە لە شاخان میسالی دێو
بێین و بچین و بۆمە نەبێ قەت خودان و خێو

خەڵکی هەموو لە شار و لە باخانە کەیفخۆش
ئێمە بڵاو و بێ سەرە ماوین لە دەشت و کێو
بۆ وانە هەرچی جوانە، لە جێ، دێ لە ژن، لە ماڵ
هەر شاخ و داخە بۆمە کوڕی ڕەش، کچی دزێو
بۆ ئاسمان دەڕۆن و لە بەحرا دەکەن سەفەر
هەر هەردە نیشتەگاهی مە، سەنعاتە وەرد و شێو
ڕەشماڵە ماڵ و کەشک و پەنیرە مەتاعی مە
قەسر و سەرایی خەڵکی دێیە پڕ لە زێڕ و زێو
هەر میللەتێک لەلاوە هەقی خۆی بەدەستەوە
کوردێک کە سەر هەڵێنێ دەڵێن بۆتە سەربزێو
بۆ چمانە ماڵ و سەر کە لەسەر سەروەری نەچێ
کوڕ نابی قەت بترسێ لە زیندان و دار و چێو
گوردانی کوردەکان بەخودا ڕۆژی غیرەتە
دەسدەنە خەنجەران و پیاوانە وەرنە نێو
سەرچوونی تەخت ڕۆینی سەرداری پێ دەوێ
خۆشیمە لەو شەهادەتی شێخانە نێو بەنێو
فیکرێ لە حاڵی خۆکەن و بگرین بەحاڵی خۆ
شاهان بەمەحوی ئێمە دەبەستن گرێ و گرێو
ئەو ژینی بەو زەلالەتە بۆچمانە چاوەکەم!
بمرین لە ڕێی نەجاتی وەتەن با بەنێر و مێو
تا کەی لە باخی خەڵکی بەزیزی و بەملکەچی
خۆشە لە باخی ملکی چنینی هەنار و سێو
هەرچی دەبێ بڵا ببێ حەق هەر حەقە «حەسەن»
نینە لە ڕێی وەتەن خەمی دەرکردن و جنێو

ئەمە نموونەی شێعری نیشتمانی و شۆڕشگێڕانەیەتی وا دیارە شینی بۆ شەهیدانی کوردستانی تورکیا گێڕاوە. جگە لەوەی زۆر پڕ سۆزە، زۆریش هاندەرە. ئاشکرایە وەک

پیاوێکی سیاسی و پسپۆڕ لە گرێکوێرەی مەسەلەی کورد گەیشتووە و ئاگای لە فێڵ و دەهۆی دوژمنان بووە، بەو حاڵەوە نەتەوەکەی بۆ خەبات هان داوە. ئامۆژگارییەکانی لە بنەماڵەی نیشتمانپەروەری خۆیدا پتر کاریگەر بووە. وەک دەزانن جگە لە دوو برازا و کوڕێک، چەند خزمی زۆر نیزیکی لە عەشیرەتی بەگزادەی فەیزوڵڵابەگی لەپێناوی ڕزگاری کوردستاندا چوونە سەردار و بوونە قوچی قوربانیی ئازادیی گەلی کورد. ئەمەش نموونە شێعری ئاشقانە و دڵداری سەیفە و دیارنییە کەی گوتراوە، شێعرناس دەزانێ چەن وردەکاری شاعیرانەی تێدا بەکار هاتووە و وشەی چەن ڕەسەن و جوانی کوردی تێدایە و قافیەیەکی هەڵبژاردووە وەک قافیەی شێعرە نیشتمانییەکەی ڕەنگبێ پێش ئەو هیچ شاعیرێکی کورد خۆی لێ نەدابێ.

داوەڵی دڵ

دایم دڵم بەناڵە و زاری و فیغان دەڵێ:
خۆش بەو شەوە کە ڕۆژی ڕوخی دڵبەرم هەڵێ
زولفت وەلادە رووت بنوێنە با دەفعەیە
شەو ڕابرێ، ستارە نەمێنێ، قەمەر هەڵێ
تفلی دڵم گرووی شەکەری لێوی گرتووە
بەو دوو هەنارە ژێری کەوە بیخە باخەڵێ
بەو زولفی میروەحەت مەکە مەنعم لە شەهدی لێو
تفلێکە دڵ زەعیف و دەترسێ لە داوەڵێ
ئەو قافیەت بەسانی دڵی موددەعی حەسەن
تەنگە، درەنگە، مەیلی بەجەنگە، هەڵێ، مەڵێ

شاکاری هەرە بەناوبانگی سەیفی قازی بەڵکو یەکێک لە شاکارەکانی شێعری کوردی پارچە شێعری زستانە، بەشی زۆری کوردستان زۆزان و سارد و بەفرگرە، کەچی کەم شاعیری کورد دەناسین وەسفی زستانی کردبێ. مامۆستا لەم شێعرەدا تابلۆیەکی لە زستان و لە ژیانی لادێ نشین و ئاژەڵدار و زەحمەتکێشانی کورد کێشاوە کە بێگومان بێ وێنەیە. جگە لەوە بەزمانێکی سادە و ڕەوان و لادێیانە گوتراوە و فەرهەنگۆکێکە لە وشەی ڕەسەن و پاکی کوردی، پڕە لە ئامۆژگاریی سیاسی و کۆمەڵایەتی و تەنانەت ئابووری بۆ زەحمەتکێشان و دێنشینانی کورد. وردبوونەوە لەم شێعرە بۆمان روون

دەکاتەوە، شاعیر چەن ڕووناکبیر و ئازایخواز و کۆمەڵناس و گەلپەروەر بووە. سەیر ئەوەیە سەیف خۆی لە چینی تەسەل و دەوڵەمەند بوو و لە کشتوکاڵ و ملّکداری و دار چەقاندن و ماڵ بەخێوکردندا ناوبانگی ئێستاش هەیە و شوێنەوارەکانی هەر ماون، کەچی دەبینین شارەزای ژیانی چینە هەرە هەژارەکانی ئەو سەردەمی کوردستان بووە و دڵی بۆیان سووتاوە و شینی دەگەڵ گێڕاون. ئەم شێعرە وەک بۆ خۆی ئیشارەی کردووە لە ساڵی ١٣١٢ی هەتاویدا گوتراوە کە زستانێکی زۆر درێژ و سەخت و قڕانێکی گەورە بووە و زۆر ماڵ لە ماڵ کەوتوون و زۆر دەوڵەمەند بێڵیان لە بن میچ چەقاندووە. شێعرەکەی وەک نامەیەک بۆ دۆستی خۆشەویستی عەزیز ئاغای عەبباسی کە ئەویش ئەهلی زەوق و حاڵ و سۆفی و دڵتەڕ بووە نووسیوە:

زستان

ئازیز ئارەزووت زۆری بۆ هێنام
فرمێسکم سوور بوو زەردی ڕووی لێنام
دیسان بەئاوری دووریت کەوتمە گیر
دنیام لێ ساردبوو بوو بەزەمهەریر
تا ناهومێد بووم لە هاتنی زووت
جەرگم بووە پولوو هەناسەم بزووت
هەوا بۆ حاڵم وەک شێتان دەگری
بەتەرزە و بەفر و باران و هەوری
هەردیش لەبۆ من هێندەی قوڕ پێوا
بەهاری دەگەڵ زستان لێ شێوا
گیاوگوڵی مێرگان بۆم سیسو زەرد بوون
بۆ شینی کەوان کەویان هاودەرد بوون
شینی بەهارە ئاسمان هەر دەگری
هەوریش ناڵە ناڵ ڕووی خۆی دەپچڕی
بزن و مەڕ ڕووتن وەک سوورە ساقە
یەک دانوو دەیکوشت یەک بەلەباقە

لەبەر بێ هێزی لە ترسی سەرما
پشتینیان بەستن هەمووی جل کرا
با لە کێو و چۆڵ خۆڵ وەسەر دەکا
گریانی کێوان بەحران پڕ دەکا
داری مێشە و باخ بەفر دایپۆشین
پاک دەڵێی مردوون کفنیان پۆشین
کەوی کوێستانێ لە قاسپە کەوتن
بێهۆش بوون یاخو خەویان لێ کەوتن
جریوە و زریوەی چوڕە و چۆلەکە
نایە و نەیانما هێلانە و هێلکە
لەگلەگ گەل کەوت، نەما تەق تەقی
سێرووش لە سیڕە و فیتە و چەق چەقی
پاک پەشیمانن لەبۆ گەرمێنێ
بۆ دەهاتنەوە عەمرو نەمێنێ
قاز لە شەتاوان قاڕەی لێ بڕا
دوڕنای چۆماوان زوڕنای لێ دڕا
لە درزی ئەرزی هەوێردە دامان
بێ هۆش بوونەوە سڕبوون لە سەرمان
وشک بوو دووپشک ئەو خواری ناڕاست
مشک کونی خۆی بەئاوات دەخواست
بۆق کە دەی قڕاند دەویی کردەوە
کەریش زەڕینی لەبیر بردەوە
مار پاپۆکەی خوارد خۆڵی وەڕووی کرد
ژووشک ئارەزووی کەوڵێکی مووی کرد
لاڵ بم نابینم لە چیا و لە ڕازان
سیڕەی هەڵۆیان چریکەی بازان

لەبن بەردان مان هەر سەر مازەڵە
لە باخ و باخچان قەل و قشقەڵە
پووشی داپۆشی داڵدەی پاک بڕی
کەروێشک ڕیشەی پاک کرد و بڕی
بەفری بێ وادە ڕەشانگی بڕی
ڕەشانگ و سپی پاکیان سەر بڕی
سەر بڕا گاشین پاش مانگا بۆرە
لەباتی گاران ڕۆیی گابۆرە
ڕۆژ هەتا شەوێ گەورە و بچووکیان
خێزانی ماڵێ گەورە کچ بووکیان
خەریکن لە باخ فریزوو دەردێنن
وەک شەونەمی گوڵ ئارەق دەڕژێنن
ئارەق لە هەنیان بەڕێز بژمێرە
کێ دی لە ئاسمان بەڕۆژ ئەستێرە
لە دەوری سەریان دەسرۆکەی هەوری
وەک مانگی چاردە لەنێوان هەوری
کەوتە سەر پیلان دەسرۆکەی نوێژێ
کەژە هەوری گرت لە دەوری ڕۆژێ
دەسماڵی ملیان پشتێنی شلیان
چنار و لاولاو چاوی بەکلیان
زولفیان لەدوویان وەک ڕەشمار دەخشان
ڕەش بوون وەک شەوە بەڕۆژ دەدرەوشان
بەلەرزە دەچنە فریزوو ڕنین
گریان کاریانە لە جێی پێکەنین
بۆ چنینەوە کەڵەکەی دەکەن
پۆلی کەوانن کە چینەی دەکەن

پاچ و پێمەڕە و بێڵ لەسەر شاندا
وەک فەوجی حازر لەژێر فەرماندا
هێندە لاوازە مەڕ و ماڵاتیان
قوربانی ناکرێ نادرێ زەکاتیان
گا لەبەر لەڕی هەڵناگری نیری
نە مەڕ ماستی ما ، نە مانگا شیری
لۆک چەمبەری بوو ، ماین مشمشە
گا گوێ ڕەپەی گرت گامێش خشخشە
کەڵ و گامێشیان بوونە چەکچەکی
وشتریان عەینی بێچووی لەگلەکی
نایە فیتووی شوان لەسەر شەوینێ
مێگەلی چێشتاو لە کوێ دەنوێنێ؟
کوان شەنگەبێری لە هۆبە و بانان
شڵقەی مەشکەیان بەری بەیانان؟
قۆڵیان هەڵدەکەن دەڵێی بلوورە
سینگیان دەردەخەن پارچەیەک نوورە
دەرزی بەرۆکیان کە دێن دەرێنن
مانگ لە ئاسمانێ بۆ زەوی دێنن
زولفان لابەلا دەکەن بەلادا
ڕۆژ هەوری لەسەر ڕووی خۆی وەلادا
قەد و باڵایان وێنە نەمامان
کێ دی نەمامان بگرن شەمامان؟
کوێربم نابینم خێل بەرەو خواران
تەقڵە و ڕمبازی و هەو هەوی سواران
کوا «پیرووت ئاغا» سەرخێڵی کوردان؟
لە «قوڵەسەنی» ڕا بچێتە کوێستان

لە کوێیە (تاغی) ئەو چادری جوانی؟
تیپ تیپ میوانی سەر سفرە و خوانی
کوانێ سەید سەمەد ئەو مەردی ڕەشید
بۆ (ماین بلاّغی) بچێ بەتەمهید
دێهات لێکی دەی چادر و هۆبانی
گیر ناکەوێ ڕۆن بۆ چەورەسانی
وەگیر ناکەوێ، ماست بۆ هەوێنی
دۆی هەلّگێڕیەوە یا بیکولّێنی
پەنیر بووە ئیکسیر شیر ئاوی حەیات
هەر وەک ئەسکەندەر کەوتینە زولّمات
شەماڵ و زریان دایم شەڕیانە
ئاغاوەت شڕن کرمانج قڕیانە
زستانی ئەمساڵ دیارە پێنج مانگە
کا و گیا و مەڕ، بڕا لە دانگە
تەویلە و هۆڵ و هەیوان هەلّوەشان
پووش و قامیش و ئالاّش دەرکشان
دران بەگاڕان وەک وێنجەی نوخشان
خرانە بەرمەڕ لە دانگە و حەوشان
کرمانج دەولّەتی پڕ و پاتاڵ بوو
کۆچی دێ بەدێی بەمانگ و ساڵ بوو
ئەویش لە دەس چوو هێندە کۆچ مەکەن
کای سەر و نوێ کەن جووتی زۆر بکەن
حاسلّی عومر و لە زۆر و کەمی
داتان بەکا و گیا لەنێو عەجەمی
ڕێی کاکێشانی وەک کەهکەشانە
قەتاری وشتر وەک ئەستێرانە

کای زەرد و ڕزیو وەک لیرەی سوورە
وێنجەی ڕەش و شین پێستی سەموورە
قیمەتی کایە وەک کارەبایە
بۆتە قووتی ڕووح وێنجەی سەحرایە
باخان دابنێن داران بنێژن
نەجیب و ئەسلّ و کۆن و لەمێژن
حەیفە میللەتێ شەش هەزار ساڵ بێ
نۆکەری مالاّن ڕووت و ڕەجاڵ بێ
نۆکەری مالاّن عەیبە لە بۆ مە
کۆلاّن هەلّگرین بەکۆمە کۆمە
چیدی دوژمنان بەخۆ خۆش مەکەن
بۆ بووزوو و کەپەنک بالاّ پۆش مەکەن
تاکەی لە دەرکان کز و داماو بین
بێ مەزن و گەورە و سەر بێ کلاّو بین
هەر کەس ئارەزووی مالاّنی هەبێ
وەجاغی کوێر بێ مندالّی نەبێ
ئەو بەدبەختیەی لە کورد ڕووی دابوو
لەبەر نەخوێندن کۆزیان ساوابوو
واجبە خوێندن بۆ دنیا و دینی
پێغەمبەر فەرمووی بۆچوونە چینی
بەکوتە و شانامان میللەت دەمێنن
بەمیر و مەزنان شان دەشەکێنن
دەردی دلّ دەکەم کورت و کرمانجی
حەسەن کرمانجی چت لە دیلمانجی؟

***

خوسرەو جوانەگا بۆری مردار بوو
خواردنی فریزوو و گەلاّی بندار بوو

دەگەڵ خونچە گیان شینیان دەگێڕا
ساڵح و قادریان دەسەر دەگێڕا
کەرە بۆزیشیان لەسەر وەستایە
کوڵی گریانیان لە ئەوکی دایە
تازە مالآنی تۆ داخوا چۆنن
ئەوانیش خەریک فریزوو و کا کۆنن
دڵت تەنگ نەبێ تفاقت هەبێ
ئەوی تۆی نەبێ یاخوا هەر نەبێ
عومەر و عوسمان بووبەکری نازدار
بەناز گەورەبن ها نامە چوار یار
جێژنی قوربانە خۆم قوربان دەکەم
خۆم بەقوربانی عەزیز گیان دەکەم
تاریخ هەزار و سێ سەد و دوازدە
بیستی فەروەردین داد و بێدادە

حاجی قادری شۆڕشگێڕ

ژیان ناپسێتەوە، تەبیعەت ئەستێور نابێ، ڕۆژ و مانگ و ساڵ و چەرخ بەدووی یەکدا ڕێچکە دەبەستن. زۆر ئەحمەد، چاو دەکەنەوە، دەگەنێ، ژن دێنن و دەبنە باوک. زۆر فاتێ بەخۆدا دێن، بەبووک دەچن و زگ دەکەن. زۆر قادر لەدایک دەبن، پەڕەوازە دەبن، پیر دەبن و دەمرن. بەڵام کەم قادر بەحاجی قادری کۆیی دەبن، بوونە حاجی قادری کۆیی هەر وا سووک و هاسان نییە. بەخۆ هەڵمساندن، با فیشکردن و لە خۆباییبوون پێک نایە، بەچەند دێر نووسین، چەند قسەکردن و چەند شێعر گوتن تەواو نابێ. فیداکاری، گیانبازی و لەخۆبووردنی دەوێ. دەس لەخۆ بەردان دەگەڵ سوێری و تاڵی ڕاهاتن دەگەڵ سەختی و بەرەنگاربوونی دەوێ. پێویستی بەچاوی نەترس و کۆڵنەدان و نەبەزین هەیە.

حاجی قادر مەلایەکی زانا و شاعیرێکی ناسک خەیاڵ بووە. ئەگەر نیشتمانپەروەرێکی وا دڵسۆز و ڕاست و تێکۆشەرێکی وا گەرم و گوڕ و ئازادیخوازێکی وا کۆڵنەدەر و نەبەزیش نەبوویایە و لە گۆشەی مزگەوتێک یا کونجی خانەقایەک دەرسی گوتباوە و نوێژ و تاعەتی خۆی کردبایە و چەند غەزەلێکی کوردی لەپاش بەجێمایە. دیسان ڕەنگ بوو لەنێو نەتەوەکەی خۆی ناوبانگی بکردبایە. - بۆ ئی وامان کەمن- بەڵام خۆشەویستیی حاجی هەر لەبەر زانایی و شاعیری نییە. حاجی کوردێکی پاک، تێکۆشەرێکی چاک، ڕەخنەگرێکی ئازا و بێ باک بووە. نەترساوە، نەبەزیوە، ناهومێد نەبووە، ماندوویی نەزانیوە، هەلپەرست نەبووە، ئیمانی تەواوی بەم شێعرە بەرزەی خۆی بووە کە دەڵێ:

مەرگ و ژین میسلی سێبەر و تاوە
ئەوی باقی بمێنێ هەر ناوە

حاجی لە قووڵایی دڵەوە نەتەوەکەی خۆشویستووە و نیشتمانەکەی پەرستووە. شارەزای مێژوو و جوغرافیای وڵاتەکەی بووە و بەتەواوی هەستی بەبێ بەشی و چارەڕەشی نەتەوەی زۆرلێکراوی کورد کردووە. دەسەوەستان و تەوەزەل و ترسەنۆک نەبووە، گەڕیدە و کارامە و ئازابووە و هێز و توانای خۆی بۆ ئازادیی نەتەوەکەی تەرخان کردووە.

حاجی لەنێو خەڵکدا ژیاوە، کۆمەڵی خۆی باش ناسیوە، کەم و کوڕییەکانی بەچاوی خۆی دیوە، لە دەرد و ئازارەکانی گەیشتووە و نەک هەر دەرمانی بۆ دۆزیوەتەوە بەڵکو زانایانە و ئازایانە باسکی لە تیمارکردن و چارکردنی هەڵکردووە.

حاجی لەو ڕێگا پڕ خەتەرەدا، بەرەو ئەو ئامانجە بەرزە ڕۆیشتووە. هەموو ڕەنج و کوێرەوەری و تاڵ و سوێری و گیروگرفتێکی بەگیان و دڵ قبووڵ کردووە. نە وەستاوە و نە وچانی داوە و نە ترساوە و نە سارد بۆتەوە. گاڵتەی بەمەرگ کردووە و لە داوەڵێک نەپرینگاوەتەوە و لەبەر هیچ ڕووداوێک چۆکی دانەداوە.

حاجی بەگزادە و شێخزادە نەبووە، بەشیر و شەکر پەروەردە نەکراوە، لەسەر دۆشەگی پەڕی قوو پێ نەگەیشتووە، بەهەژاری و نەداری و بەهەتیوی و هەناسەساردی گەورە بووە. بەپێخاوسی و لینگ ڕووتی وەدووی خوێندن و فێربوون و خۆ پێگەیاندن کەوتووە و دەڵێ:

بەبیرت دێ زەمانێک چووینە باڵەک
بەپێخاوسی نە کەوشم بوو نە کاڵەک

حاجی ئینسانێکی واقیعی، ڕابەرێکی زانا و مەزن و ڕووناکبیرێکی شۆڕشگێڕ و بەجەرگ بووە، ئەو ویستوویەتی شۆڕشێکی قووڵی سیاسی و کۆمەڵایەتی و ئابووری و فەرهەنگی لە کوردستان بەرپا بکا. نەتەوەکەی لە ژێردەستی و کۆیلەتی، لە هەژاری و نەداری، لە نەزانی و نەخوێندەواری نەجات بدا. ئەو ویستوویەتی بۆ بەجێگەیاندنی ئەو ئامانجەی خۆی لە هێز و توانای هەموو توێژ و چینەکانی کۆمەڵ کەڵک وەربگرێ.

حاجی بڕوای تەواوی بەمافی دیاریکردنی چارەنووسی گەلان هەبووە و کاتێکی دیوبەتی کورد لەو مافە ڕەوایە بێ بەشە هاواری لێ بڵێند بووە:

هەر کوردە لە بەینی کوللی میللەت
بێ بەهرە لە خوێندن و کیتابەت

یا:

میللەتی بێ کتێب و بێ نووسین
غەیری کوردان نییە لە ڕووی زەمین

هۆی ئەم بێ بەشییەی زانیوە و ڕێگای نیشان داوە. چونکە تێگەییوە کە بەشی هەرە زۆری لێقەومانی گەلی کورد نەبوونی یەکەتییە. وای گوتووە:

تا ڕێک نەکەون قەبیلی ئەکراد
هەر وا دەبنە خەرابە ئاباد
ئەنواعی میللەل لە گەورە تا چووک
خەملێوە مەمالیکی وەکو بووک

هەر کوردن ئەگەرچی پاکی مەردن
پامالی زەمانە مەحوی کردن

حاجی ویستوویەتی پێ بەپێی شۆڕشی سیاسی و جوولانەوەی ڕزگاریخوازی، شۆڕشی کۆمەڵایەتیش دەس پێ بکرێ. کۆت و زنجیرەکان بپسێن، ڕێوشوێنە کۆن و ڕزیوەکان لە نێو بچن. لە زەمانێکدا کە ژن یانی نیوێکی کۆمەڵی کوردەواری وەک پیواز لەبن حەوت توێکڵدا شاردراوەتەوە، لە سەردەمێکدا کە ژن وەکو کۆیلە و ئێخسیر چاو لێکراوە. لە حاڵێکدا کە ئەندەروونی شێخ و ئاغا و بەگەکان بەتەقلیدی «بابی عالی» پڕ بووە لە ناسک و نازداری زێڕ خرید حاجی ڕووناکبیر چ بڵێ باشە؟:

بۆچی فەرمووویەتی نەبی ئەمین
اطلب العلم ولو بالصین
نێر و مێ لەم حەدیسە فەرقی چییە؟
گەر مەلا نەهی فەرموو دینی نییە

حاجی بێ باک و ئازا، حاجی گەلپەرست و نیشتمانپەروەر، حاجی تێکۆشەر و لەخۆبوردوو هەر بەوەندە ڕانەوەستاوە. بەتوندی و تووڕەیی، بەبێ پەروا و سڵکردن، ئازایانە و بێ باکانە بەڕاشکاوی لە چەرخی نۆزدەدا و پلاری وای لە شێخ و خەلیفەی درۆزن و دەسبڕ و سۆفی و دەروێشی بێکارە و خوێڕی و ڕەمماڵ و مارگری تەوەزەل و مفتەخۆر گرتوون، کە ڕەنگبێ دوو پاتەکردنەوەیان لە بەشی سێهەمی قەڕنی بیستەمدا بۆ ڕووناکبیرێکی کورد لە زۆر شوێنی کوردستاندا بەگران تەواوبێ وەک:

خانەقا و شێخ و تەکیەکان یەکسەر
پێم بڵێن نەفعیان چییە ئاخر؟
غەیری تەعلیمی تەمبەڵی کردن
جەمعی ئەملاک و خەزنە کۆکردن

یا:

وشکە سۆفی بڵێ بەشێخی تەڕەس
با بەسەرما نەیە میسالی هەڕەس
کەر نەبی کام مونەووەری خەڵەتان
بەن گرێ دان و تا بڕین و نەفەس؟

ئەم شاعیرە ڕاستگۆیە بەڕوونی لە فەلسەفەی ژیان دواوە و تەوژمی مادییاتی لەسەر بیروبڕوای ئینسان بەڕاست زانیوە و ئەم پەندەی پێشینیانی باش وەرگرتووە: «زگی برسی لە خواش ناترسی» و وەستایانە بەتەعبیرێکی دیکە خستوویەتە ناو شێعری خۆیەوە:

سۆفی وەک خەستەبوو لە زیکری هەناو
سەد نوێژی دەدا بەکاسەیە ئاو
شیعە وەک تەشنە بوو لەسینە زەدەن
بەدە قەترەی دەدا حوسێن و حەسەن

یا:

خواردن و سەتری عەورەت و سوکنا
باعیسی ژینە بۆ گەدا و پاشا
حاڵەتی وایە چی لەسەر خاکە
غەیری عیسا دەڵێن لە ئەفلاکە

حاجی وێڕای نیشاندانی ڕێگای شۆڕشی سیاسی و کۆمەڵایەتی، ڕێگای شۆڕشی ئابووریشی وەک پسپۆڕێکی شارەزا زۆر ژیرانە بەنەتەوە پاشکەوتووەکەی نیشان داوە ڕەنگە ئەم فیکرەی لەم شێعرەی خوارەوەدا هەیە لە قەرنی نۆزدەدا بەبیری کەم زانای ڕۆژهەڵاتدا هاتبێ:

لە بەینی میللەتی خۆتان بەیاری
بکەن تەقسیمی شاخ و داروباری

یا:

ئەمەش تەنیا نییە سووچ و خەتاتان
لە کەسبیش خافڵن میسلی مەلاتان

یا:

لە بەغدا بۆچی خورما بێت و لیموون
لەبۆ دەرمان لە ماڵ بێ ڕۆنی زەیتوون
لە ئێوە کامتان بوو؟ یەک دوو جارێک
بکاتە کیسەیەک یاخۆ خەرارێک

دوو پێی لێدا لە کۆلا میسلی دۆشاو
وەکو ڕۆن ڕۆنی زەیتوون بێتە سەر ئاو
وەیا پێی نێژراوە چەند نەمامێک
لە نارنج و تورنج و چەند مەقامێک
بزانن شین دەبێ؟ نابێ؟ بەبەر دێ؟
لە جێگای ساردوگەرمی چی بەسەر دێ؟

***

بەراو و دێمی ئێوە کیمیایە
دوڕ و گەوهەر، گەز و مازووی چیایە؟
مەعادین خاتری تۆ بێ لەگەڵ کان
گەنمتان زێڕە، حەتتا زیوە، زیوان
ڕەژووی پاپۆڕ و خوێ و نەوت و گۆگرد
لە کێوی ئێوەدا کۆیە وەکو گرد

حاجی بڕوایەکی تەواوی بەشۆڕشی فەرهەنگی هەبووە و دەردی نەزانی و نەخوێندەواری بەدەردێکی کوشندە زانیوە. تەنانەت خوێندنی کۆنیشی بەدڵ نەبووە و ڕەخنەی لێ گرتووە:

عولەمامان بەقەولی بێ سەر و پا
پاکی خنکا لە بەحری وشکی هەوا
سەنعەتێ فێرنەبوون لەپاش تەحسیل
سەیری چۆن بۆ موناهی بوونە دەلیل

یا:

ئەی خەریکی ڕمووز و ڕاز و نیاز
ئاوروپا فەننی گەیوەتە ئیعجاز
قوللەی ئیڤیلی لە ئەفلاکە
عەکسی ئەو گەردیشی لەژێر خاکە

حاجی زۆر بەدرێژی و ڕوونی باسی زانستی تازە و سەنعەتی نوێ دەکا و بۆ نموونەی زاڵبوونی نوێ بەسەرکۆندا دەڵێ:

بەقسەی موخبیر و موئەرخی کۆن
میللەتی چینە چوار سەد میلیۆن
سەربەسەر میللەتی هەموو ژاپۆن
زۆر بەزەحمەت دەگاتە چل میلیۆن
ئەهلی ژاپۆن لە سایەی سەنعەتی چاک
سەیری چۆن چینی گرت و کردیە خاک

لەم شێعرانەوە دەردەکەوێ حاجی هەر خەریکی خوێندنەوەی کتێبە پەڕ زەردەکان نەبووە و زۆر خەریکی پێگەیاندنی خۆی بووە و لە ئەستەمبوولّ ڕۆژنامە و گۆوار و چاپەمەنی ئەو سەردەمی باش خوێندۆتەوە و ئاگای لە وەزعی جیهان و دەنگوباسی هەندەران بووە. ئەمەش نیسبەت بەمەلای قەڕنی نۆزدەی کوردەوە شتێکی سەیرە. بەداخەوە ئێستاش لە کوردستان مەلای وا ماون کە تەماشاکردنی گۆواری وێنەدار بەتاوان دەزانن و شێخی زاهیرسازی وا ماون کە ڕادیۆیان نەچۆتە ماڵ. هەر لەو ساڵانەی دواییدا دیتمان مەلای وای کورد هەیە کە چوونە سەر مانگی «ئاپۆلۆ»ی بەدرۆ دەزانی.

حاجی ئەوەندەی میللەتەکەی خۆش دەوێ وەک باوکێک لە ڕۆڵەی شیرین تووڕە دەبێ و قسەی سووک لە پارسەنگی ئەو کەسانە دەنێ کە منداڵی خۆیان نانێرنە مەکتەب و باسی بێگانەکان دەکا کە منداڵی خۆیان لەبەر خوێندن دەنێن تا لە ئەنجامدا ببنە گەورەی کوردان:

ئێستەکە ئامیرانی کوردستان
هەر لە بۆتانەوە هەتا بابان
ئەو هەتیوانی مەکتەبن یەکسەر
کوردەکان باردەکەن وەکو ماکەر

حاجی تەوس و پلار دەگرێتە ئەو زانایانەی کە کوردن و بەزمانی کوردی نانووسن و ئەم میسالە بەجێ و جوان و کەمێک توند و تیژەیان بۆ دەهێنێتەوە:

وەک مریشکێ کە ئەقڵی نەیهێنێ
بێتوو جووجکەی مراوی هەڵبێنێ

وەک بگاتە کە ناری جۆگەلەیەک
نایەتە شوێنی بمری جووجەلەیەک
جێی ئەمی وشکە، جێی ئەوی ئاوە
تێدەگا، قوون دڕانی پێ ماوە

حاجی ئەو شایەر و بەیت بێژانەی کە شێعر و بەیتی کوردیان داناوە زۆر خۆشویستوون و ڕێزی لێ ناون و پێی هەڵگوتوون:

دوو عەلین شاعیرن وەکو حەسان
بەردەشان و حەریرە مەسکەنیان

ئەو هێرشی بردۆتە سەر ئەو خوێندەوارە کۆنەپەرستانەی نەخوێندەوارە هونەرمەندەکانیان لەپێش چاو سووکە:

ئێستە مەعلوومە بۆ هەموو میللەت
ئەی مەلای دەرس و موفتی ئوممەت
ئێمە بێ غیرەتین و بێ عارین
ئەوی نەیخوێندووە لەمە عارین

بەمەڕا دیارە حاجی چەند نرخی بۆ ئەدەبی فۆلکلۆری کوردی داناوە. حاجی ناوی زۆر شاعیر و خۆشخوانی کوردی بەنەمری لە دیوانەکەیدا هێشتوونە، کە داخی گرانم بەشی زۆریان شوێنەوارەکانیان فەوتاون و ناویشیان لە بیر چوونەوە.

حاجی قەدری هۆنەری زانیوە و لە نێوان بەرهەمی هونەرمەند و ژیانی تایبەتی ئەودا فەرقی داناوە و دەڵێ:

مەلکەقۆڕ و حیماری با بەدناویش بن
شێعریان جوانە بەس نییە کوردن
گەرچی بەدناون و گەلێ وردن

حاجی نەمر لە نامەیەکدا کە بۆ دۆستە خۆشەویستەکەی، «جەلی زادەی» نووسیوە باسی میکرۆب دەکا. ئەوە لە زەمانێک دایە کە دەرمانی دەردی منداڵە نەخۆشەکانی کورد بەڵغەم و تفی شێخ و تۆز و خۆڵ و داروبەردی سەر چاک و کوتەشاڵی سەید بووە.

حاجی قادر لە قووڵایی دڵیەوە ئیمانی بەدێموکراسی هەبووە. باسی دێموکراسی لە وڵاتە پێشکەوتووەکاندا دەکا و دیارە ئەوپەڕی ئاواتی ئەمە بووە ڕۆژێک ڕێژیمێکی ئەوتۆ لە

وڵاتە پاشکەوتووەکەی ئەو، دابمەزرێ:

لە تەگبیری ئومووری مڵکی خۆیان
شەریکن پینەدۆز و شوان و گاوان
لە جۆشین و خرۆشین پوورە هەنگن
بەمن چی کافرن یاخو فەرەنگن

وا دیارە حاجی لە بارەی سۆسیالیزمدا شتی زانیوە. ئەوە بۆ من گەلێک جێی ڕامان و بیرکردنەوەیە. ئایا نووسینەکانی (مارکس) و (ئینگلس) و هاوبیرەکانی ئەوان لەو سەردەمەدا بەزمانی عەرەبی و تورکی و فارسی کە حاجی لەو سێیانەدا شارەزا بووە تەرجەمە کراون؟ یا حاجی بەپیری فێری زمانی دیکەش بووە. هیچ کام لەم دوو شکانە دوورنین. چونکە ئەستەمبووڵ لەو کاتەدا ناوەندی ڕۆشنبیری ڕۆژهەڵات بووە. ئەم شێعرانەی خوارەوە تەماشاکەن تا ئێوەش وەک من بکەونە دوودڵییەوە:

وەکو بیستوومە بۆ دەفعی مەسائب
وەهای تەگبیر کرد ئەو فکری سائیب
هەموو گەورەی ویلایەت بینە ئەحباب
وەکو شەخسێکی واحید بن لەهەر باب
هەموویان بینە یەک تەعلیم و نووسین
وە یەک بەرگ و زمان و ڕەسم و ئایین

ئایا ئەم کەسانەی حاجی بەشاعیرێکی ناسیونالیستی توند دەناسن هیچ بۆنی سۆسیالیستی لەو شێعرانە، ناکەن؟ گوتم حاجی قادر زۆر وریا و بیرتیژ و دووربین بووە دووری بیرکردۆتەوە و باش لە مەسائیل گەییوە. فکری زۆر لەپێش خەڵکی ساکاردا بووە. ئێستا بۆ سەلماندنی قسەکەم دەبێ گەلێک بگەڕێمەوە دواوە و لاپەڕێک لە مێژووی خوێناوی نەتەوەکەمان هەڵبدەمەوە.

وەک دەزانین لە ساڵەکانی ١٩١٤ – ١٩١٨دا ناتەبایی نێوان ئیمپریالیستەکان شەڕێکی جیهانی گەورە و ماڵ وێرانکەری هەڵگیرساند. پریشکی ئاگری بێ ئامانی شەڕ کەوتە کوردستانی خۆشەویستیش و وڵاتەکەمان بوو بەمەیدانی شەڕی نێوان تەزاریزمی ڕووسیا و داگیرکەری عوسمانی لەلایەکەوە و ئیمپریالیزمی فێڵاوی ئینگلیس و عوسمانی لەلایەکی ترەوە.

عوسمانییەکان کە دۆست و هاوپەیمانی ئیمپریالیزمی ئاڵمان بوون، بەئاشکرایی بۆ

قازانجی ئەوان بەشەڕدەهاتن. ئەو شەڕەیان ناو نابوو «خەزا» و بەبیانووی دینەوە شێخ و مەلا و مەزنەکانی کوردستانیان فریو دا و کردە نۆکەری بێ جیرە و مواجیبی خۆیان. لەو شەڕەدا وڵاتەکەمان سووتا و خاپوورکرا. نەتەوەکەمان قڕ بوو و لەبرسان مرد و گەورەترین زیانی مێژووییمان پێگەیشت.

تەنیا لە موکریان چەند کەس بەڕابەری سەرداری موکری و شێخ بابا نەچوونە ژێر باری پروپاگەندا و درۆ و دەلەسەی عوسمانی، سەرداری موکری «حەمە حوسێن خان» کە نیسبەت بەزەمانی خۆی پیاوێکی ئاگا و سیاسی و خوێندەوار بووە. لە مەسەلەکە گەیشتووە و زانیویەتی «شەڕ لەسەر لێفەی مەلایە» نەک لەسەر دینی ئیسلام و ویستوویەتی ئەوەندەی بۆی دەکرێ نەتەوەکەی بێ لایەن بهێڵێتەوە. بەڵام ئاڵاهەڵگرانی ئیسلام و خەزاکەرەکانی عوسمانی، ئەو و شێخ بابا و حەمەخانی بانی و سەیفەدین خانی سەقزیان بەو تاوانە ئیعدام کرد.

جا بزانین حاجی نەمر، حاجی زانا و پێشکەوتوو کە لەو سەردەمەدا ئێسک و پرووسکیشی ڕزیون چەند لەوەی پێشدا لە فێڵ و تەڵەکە و خراپەی خەلیفەکانی عوسمانی گەیشتووە کە دەڵێ:

ئەمە کەر میزە دەڵێن واریسی شەرعی نەبەوین
هەموو عەبدی سەنەمن باسی مەکە گەورەکەیان

یا:

تا لەژێر بەندی ڕۆمیان نەگرن
زەحمەتە قەدری بەیتی من بگرن

یا:

ڕوومی وەکو گرێی موون کەس پشتییان پێ نەبەستی
کەوتوونە داوی خۆیان پەژموردە مان و حەیران

گەورە گەورەکانی ئەو سەردەمی کورد قەدری بەیتی حاجییان نەزانی و دیمان چۆن لەژێر باری ڕوومییان مردن. دیارە مەبەست لە گەورە گەورەکان، شێخ و مەلا و خان و ئاغا و بەگ و پاشاکانی کوردە. چونکە نابێ لەبیرمان بچێ کە لەو سەردەمیدا کۆمەڵانی خەڵک چ ڕۆڵیان نەبووە.

حاجی ئەو هەموو بێ ئاگایی و کەمتەرخەمییەی دیوە. لە نەزانی و نەخوێندەواری و دواکەوتەیی نەتەوەکەی گەییوە، کەچی ناهومێد نەبووە و بەهیوا بووە ڕۆژێک لە

شێعرەکانی بگەن، خەبات بکەن و ڕزگار بن و قەدری ئەو بزانن. خەمی ئەوەی بووە کە ئەو ڕۆژە بەچاوی خۆی نابینێ:

حەسرەتم هەر ئەوە لە دنیادا
حاجی دەمرێ بەدەورەتان ناگا

ئەو چاوەنۆڕی هیچ پاداشتێکی مادی نەبووە و بەڕاستی لە پێناوی گەیشتن بەئامانجی پیرۆز و ئاواتی بەرزی خۆیدا وازی لە هەموو خۆشییێکی جیهان هێناوە و لەو بارەدا دەڵێ:

من لە دڵسۆزی ئەم قسانە دەکەم
وەر نە، پەشمە لە لام، هەموو عالەم

حاجی زانیویەتی نەتەوەی کورد، با پاشکەوتووش بێ، با لە کاروانی شارستانیش بەجێ مابێ، تەوژمی مێژوو پاڵی هەر پێوە دەنێ و بەرەو پێشی دەبا. جا ئەو دەمی خەڵک لە قسەی حاجی دەگا:

ئەم قسەی ئێستە عەیبی لێ دەگرن
ئەو دەمەش دێ زەمانێ بۆی دەمرن
ئەم بەئەو ئەو بەئەم دەڵێ کاکە
سەیری قانوونی حاجی چەن چاکە
هەر چلۆنێ ئیشارەتی فەرموو
وەک کەرامەت هەمووی وەها دەرچوو

بەڕاستی حاجی لەو زەمانیدا قانوونێکی نوێی هێناوەتە کایەوە و خۆشی نرخی کاری خۆی زانیوە و تێگەیشتووە شێعرەکانی لە کوردستاندا شۆڕش بەرپا دەکەن:

حاجییە و شێعرەکانی وەک کاوە
ڕۆژێ دێتن درەفشی هەڵداوە

دیسان لە جێگایەکی دیکە بەبەیانێکی شاعیرانە و جوان دەڵێ:

ئیتفاقی دڵبەرێکی بێ کەدەر
حاجی ئەنواعی لیباسی کردە بەر
بێ جیاز و مارەیی دەیدا بەشوو
لەو هەموو کوردانە داخوازی نەبوو

عاقیبەت دەیخوازن و ئەمما دەمی
پیر بووە نازێ، کەل و کۆمە دەمی

حاجی عیشقی گەل و نیشتمانی لێ بۆتە سەودا و بەهیچ جۆرێ خۆی بۆ زەوت نەکراوە و نەیتوانیوە بێدەنگ دانیشی و قسەی چاکی هەر بۆ کردوون و تا مردن وازی نەهێناوە:

بەسە حاجی دووسەد هەزار دەفعە
پێم گوتی: ئەم قسانە بێ نەفعە
چاکە هەر چۆنی تۆ دەڵێی وایە
تێبگە ئەم قسانە خۆڕایە
قوڕی کام جێ بکەم بەسەر خۆمدا
ئەوە لێم بۆتە عیللەتی سەودا
بەقسەی چاکە دەستیان دەگرم
تەرخی ناکەم بەلۆمە تا دەمرم

حاجی زۆر باشی زانیوە کە چوارچێوەی نەزم بۆ دەربڕینی بیروڕای سیاسی و تئوری فەلسەفی تەنگەبەرە. یەکەم شێعر لەبەر دەکرێ و دەپارێزرێ و کەمتر لەنێو دەچێ. دووەم حاجی ویستوویەتی زووتر کورد پێ بگەیەنێ. جارێ هەر ئەم وەسیلە بووە. زۆر ئاشکرایە لەو سەردەمیدا ئیمکانی ئەوە نەبووە هیچ کتێبێکی فەلسەفی و سیاسی بەکوردی بڵاو بکرێتەوە و لەچاپ بدرێ و خەڵک بیخوێننەوە. بۆیە حاجیش لە ئاخری تەمەنیدا بڕیاری داوە هەر بەکوردی بنووسێ ئەگەر چەند دێرە شێعری فارسی هەیە ئی هەڕەتی لاوەتی و فەقیایەتی ئەون. بەچی دیارە ئەم ئینسانە خاوەن بیرە، بیروڕای فەلسەفی و سیاسی خۆی نەنووسیبێ. بەڵام پاش حاجی چ میراتێکی ئەومان پێ گەیشتووە و دەس کەوتووە؟

حاجی وەک بەهەتیوی و هەناسە ساردی گەورە بوو و پێ گەیشت هەر وا بەهەژاری و نەداری و بێکەسی لە وڵاتی غەریبایەتی سەری نایەوە و تەنانەت نازانین لەکوێ نێژراوە و گۆڕەکەی پێ نازانین. بەڵام تێکۆشەران و ڕووناکبیرانی ئێستای کورد بەمامۆستای شێعری شۆڕشگێڕانەی دەزانن.

عەلی ئاشق

هێشتا لاو نا، مێر منداڵ بووم، لە کۆنە بەیازێکدا پارچە شێعرێکی فارسیم خوێندەوە و لەبەرم کرد، ئێستاش لەبیرم ماوە، چونکە بەدڵمەوە نووساوە، ئەگەرچی بەداخەوە، نازانم شاعیرەکەی کێیە؟ ڕاستە ئەم پارچە شێعرە لەچاو سەنعەتی شێعرییەوە زۆر پوخت نییە و شاعیری سەنعەتکار هیچ کاتێک «جست» و «گفت» ناکاتە قافیە و «افغان» و «شتابان» بەقافیەی «شایگان» دەزانێ، بۆ خۆشم ئەگەرچی وەک جاری دیکەش گوتوومە و دەڵێم قافیە لە شێعردا مەرج نییە، بەڵام کێش مەرجە و ئەوە کە شێعر لە نەسر هەڵدەوێرێ. پێم وایە ئەم شاعیرانەی، شێعری عەرووزی دەڵێن دەبێ بەتەواوی ڕیعایەتی قافیە و ڕەدیف بکەن. ئەمما ئەم پارچە لە باری نێوەرۆکەوە گەلێک پڕ و دەوڵەمەند و بەهێز و هەست بزوێن و کورتە:

شنیدستم کە مجنون دل افگار
چو شد از مردن لیلی خبردار
گریبان چاک زد با آه و افغان
بە سوی تربت لیلی شتابان
درآنجا کودکی دید ایستادە
بەهر جا چشم عبرت برگشادە
سراغ قبر لیلی را از او جست
همان کودک بخندید و بدو گفت
کەای مجنون تراگر عشق بودی
ز من کی این تمنا می نمودی؟
میان قبرها را جستجو کن
ز هر خاکی کفی بردار و بو کن
ز هر خاکی کە بوی عشق برخاست
یقین دان تربت لیلی در آنجاست

بەناوبانگترین چیرۆکی دڵداری لە ڕۆژهەڵاتدا داستانی لەیلی و مەجنوونە، کەم شاعیری عەرەب، فارس، تورک و کورد دەبینی کە یادی ئەم گراوی و دڵدارانەی نەکردبێ.

کەم کەس هەیە قەیسی عامیری کە بەمەجنوون ناوی دەرکردووە، نەناسێ و نەزانێ ئەو لاوە عەرەبە ئاشقی کچە عەرەبێک بووە، باوکی کچەکە کە لە عێلێکی بەدەسەڵات و زۆردار و دەوڵەمەند بووە، کیژەکەی نەداوە بەمەجنوون و داویەتی بەپیاوێکی وەک خۆی دەوڵەمەند. قەیس لە سوێیان شێت بووە، خێڵ و هۆبەی بەجێ هێشتووە و ڕووی لە چۆڵ و بێروونان کردووە و لە ئینسانان بێزار بووە و خووی بەگیانداران و دڕندە و وەحشییەکان گرتووە و شێعری بەگراوییەکەی خۆی هەڵگوتووە.

داستانی لەیلی و مەجنوون بۆتە هەوێنی شێعری زۆربەی شاعیرانی ڕۆژهەڵات و، لە ڕێگای ئەدەبی شەرقییەوە چۆتە نێو ئەدەبی غەربییەوە. بەبڕوای ئەدەبدۆستان و شێعرناسان مامۆستای مەزنی ئەدەبی فارسی نیزامی گەنجەوی گۆی هونەری لە هەموو کەس ڕفاندووە و گرەوی بردۆتەوە و ئەو داستانەی لە گشت شاعیران باشتر داڕشتووە.

قەومییەتی نیزامی تا ئێستا بۆ کەس ساغ نەبۆتەوە و کێشەی لەسەرە. فارس دەڵێ فارسە و بەڵگەی بەدەستەوە: «پنج گنج» و شوێنەوارەکانی دیکەی نیزامی وەباڵی بۆ دەکێشن. تورک دەڵێ بەم دەلیلەی کە گۆڕی پیرۆزی دەنێو ئێمەدایە و لە شێعرەکانی ڕا دەردەکەوێ ئافاق خانمی ژنی لە جنسی ئێمەیە دیارە تورکە، هەر بۆیەش گومبەزمان لەسەر دروست کردووە و ڕازاندوومانەتەوە. کوردی دۆ نەدیوی هەژاریش دەڵێ خوشکەزای خۆمە و ئەم شێعرەش بەبەڵگە دێنێتەوە:

چون مادر من رئیسەء کرد
مادر صفتانە پیش من مرد

درێژدادڕی دەکا و دەڵێ ئەم پەندەی پێشینیان ڕاستە کە گوتوویانە: «خاڵان خوارزا مەزن کرد، مامان برازا بزر کرد». نیزامی لەژێر سێبەری خاڵۆ عومەریدا، پەروەردە بووە و پێگەییوە کەوابوو کوردە. منیش دەڵێم کابرا گوتەنی هیچیان پیاوی درۆیە نین. هەرسێک دەلیلیان هەیە و کەیخوداییان لەنێوان دەکەم و دەڵێم:

نیزامی لەوەی مەزنترە لە چوارچێوەی تەنگی نەتەوایەتیدا بگونجێ و پەیوەندی بەمرۆڤایەتییەوە هەیە: هونەرەکەی مایەی شانازی ئینسانییەتە و بەشاعیرێکی مەزن و پیاوێکی گەورەی بناسن و کێشەی لەسەر مەکەن.

نیزامی بۆ خۆشی هەستی نەتەوایەتی و بەرچاوتەنگی بەشێعرەکانییەوە دیار نییە. بەو هەموو شوێنەوارە جوانە فارسییەوە منەت لەسەر فارس ناکا و ناڵێ: «عجم زندە کردم بدین پارسی». ئەوینی بەتینی ژنەکەی کە دیارە چەندی خۆش ویستووە و پاش مردنی چ

شینێکی بۆ گێڕاوه بەرەو «پان تورکیزمی» نەبردووە. ناز و نەوازیشی دایکی و نان و نمەک و جلوبەرگ و پەروەردەکردنی خاڵی نەیکردۆتە کوردێکی ڕووت. ڕەنگە هەرسێک زمانی زانیبن، شێعرەکانی شاهیدن کە نەک هەر فارسی زانیوە بەڵکو لە ڕیزی گەورەترین شاعیرانی فارسدایە. ئەدی بە چ زمانێک دەگەڵ ئافاق خانم دواوە؟ دەزانین تورک زۆر بەزەحمەت فێری کوردی و فارسی و زمانی دیکە دەبن، ئەو ژنە خۆشەویستەشی خۆ کەڕ و لاڵ نەبووە، دواندن و لاواندنەوە و نازکێشانی ویستووە. ئەم چیرۆکانەی دایکی بەمنداڵی بۆی گوتوون بەئاشکرایی لە شێعرەکانیدا ڕەنگی داوەتەوە وەک لەم شێعرەدا دەردەکەوێ:

کردی خرکی بەکعبە گم کرد
خر باز بجست و اشتلم کرد

کەوابوو کوردیشی زانیوە.

خانی شاعیری مەزنی ئێمەش داستانی بەناوبانگ و دڕامی کەم وێنەی مەم و زینی لەسەر ئوسوولی نیزامی داڕشتووە، شێعرەکانی لەسەر کێشی لەیلی و مەجنوونەکەی ئەون و دیارە لەژێر تەئسیری نیزامیدا بووە. بەڵام جیاوازییەکی زۆر لە نێوان ئەم دوو داستانەدا هەیە. لە باری ڕواڵەت و شێوەدا، نیزامی لە پێشترە، هەرچەندە نەزمی خانی چەپی دەبەر نەزمی نیزامیدا نییە، کێش و قافیەی هەردووکیان تا دەستی لەسەر دابنێی سوار و ڕەوان و پاراوە. ئەمما زمانی نیزامی لە زمانی خانی سواوتر و لێک و لووستر و لەبەر دڵانترە. بەداخەوە کوردییەکەی خانی وشەی عەرەبی ڕەقی نامۆی وای تێدان کە قامووسی فیرۆزابادیش نەیگرتوون. ئەوەش هەروا بێ بنۆس و عیللەت نییە. خانی لە سەردەمی دەسەڵاتی بنەماڵەی سەفەویدا ژیاوە و هەموو فارسی زانێک دەزانێ لەو سەردەمەدا زمانی فارسی تووشی چ پاشەکشە و تەنگانەیەک بووە و دیارە زمانی کوردیشی دەگەڵ خۆی بەرەو هەڵدێر بردووە. دەنا زمانی کوردی ئەوەندەش هەژار و کەم وشە نییە، هێندە قەرزداری زمانی دیکە بێ.

بەڵام لەباری نێوەرۆکەوە بێ تەعەسووب، دەڵێم: «خانی لە پێشترە» ئەوەش لە خۆڕا ناڵێم. قارەمانی چیرۆکی لەیلی و مەجنوونی نیزامی هەردووک عەرەب بوون. ئەویش هەرچەند زۆر زانا بووە، تەبیعییە نەیتوانیوە وەک عەرەبێک شارەزای ڕێوشوێن و چلۆنایەتی ژیان و فەرهەنگی عەرەبی بێ. خانی چیرۆکە نایابەکەی لە بەیتێکی کوردی وەرگرتووە و قارەمانی کوردی هەڵبژاردووە. بۆیە هەتا پێی کراوە خۆی لە ئەفسانە پاراستووە و بەرەو واقیع چووە. تەنانەت ئەگەر بەوردی سەرنج بدەنە دڕامی مەم و زین بۆتان دەردەکەوێ لەزۆر جێگایان کە هاتووە لە واقیع دووربێتەوە لە ئەستۆی خۆی داڕنیوە

و دەڵێ: «بیستوومە، بۆیان گێڕاومەوە و یا خەونیان دیوە». خانی هەژارپەروەری و دیفاع لە بێ دەسەڵات و چەوساوانی گەیاندۆتە ڕادەیەک کە هێندێک کەسی دیارە نەزانی هێناوەتە سەر ئەم بڕوایە کە ئەو سێ سەد و پەنجا ساڵ پێشتر بیروباوەڕی چەپی بووە!!!

خانی وێدەچێ خەریک بووبێ وەک نیزامی پێنج گەنج بنووسێ. جا توانیویەتی و شوێنەوارەکانی جگە لە مەم و زین بزر بوون و لەنێو چوون، بۆمان ڕوون نییە. هەر ئەوەندە دەتوانم بڵێم ئەو کە لە چل و چوار ساڵیدا مەم و زینی تەواو کردووە، دەبێ پێش ئەو، بەم دڵە پڕ هەستە و بەو تەبعە ڕەوانەوە، شتی دیکەشی نووسیبێ، نەوبەهار بەشی ئەوەندەی مەحتەل نەکردووە تا چل و چوار ساڵی هەر ئەو دوو شوێنەوارەی بێ. چل و چوار ساڵ تەمەنێکی نێونجییە، ئەگەر پتر ژیا بێ کە هیچ ڕوون نییە پاشانیش دەبێ شتێکی دی لە پاش بەجێ مابێ. ئەمما چمان بەدەستەوە نییە دیسان وەک، کوردێک شوکرانە بژێرم، ئەوەندەشمان لەدەسدا هەیە.

بێگومان خانی لە نیزامی فێر بووە کە لە دوایی مەم و زیندا ساڵی تەواوکردنی کتێبەکەی و تەمەنی خۆی بکاتە شێعر و بڵێ:

لەوڕا کو دەما ژ غەیب فەک بوو
تاریخ هەزار و شێست و یەک بوو
ئیساڵ گەهشتە چل و چاران
وی پیشڕەوێ گوناهکاران

پێم وایە مامۆستای خوالێخۆشبوو سەججادی کە پاش مردووان هەر ڕەحمەت باشە، خراپ لەم دوو شێعرە گەییوە بەبۆچوونی من، خانی لە ١٠٦١دا مەم و زینی تەواوکردووە و ئەودەمیش خۆی چل و چوار ساڵی تەمەن بووە. ئەو کەسانەی بەگۆترە شت نانووسن و کەمێکی بیر لێ دەکەنەوە و مێژوو دەخوێننەوە دەزانن ئەو سەردەمە ڕەشترین سەردەمی مێژووی کوردە. چونکە سەردەمی کێشە و شەڕی نێوان دوو دەوڵەتی بەدەسەڵات و زۆردار و لەکنەخۆ مسوڵمانی ئەو کاتە بووە. شەڕی بەینی سەفەوی و عوسمانییەکان زیاتر لە کوردستان و لەسەر زگی کوردی بەستەزمان و لێقەوماو کراوە. زوڵم و زۆری ستەمکاران و لێقەومان و بێ هێز و بێ دەسەڵات لەو سەردەمەدا هەستی نەتەوایەتی خانی بزاوتووە کە لە دیباچەی مەم و زینەکەیدا دەری بڕیوە و دەڵێ:

ئەز مامە د حیکمەتا خودێدا
کورمانج د دەولەتا دنێدا

ئایا بە چ وەجهی مانە مەحرووم
بیلجوملە ژ بۆ چ بوونە مەحکووم

هەستی نەتەوایەتی خانی هەستی کوێری ناسیونالیستی نییە. هەستی ئینسانی شاعیرێکی حەسساس و بەشەردۆستە کە نەتەوەکەی خۆی خۆش ویستووە و بەمەحرووم و مەحکوومی دیوە و زگی پێی سووتاوە و دیفاعی لێ کردووە. خانی ئینسانی خۆش ویستووە و ستەم و ناحەقی ئەم هەستەی تێدا بزواندووە کە لە بەدبەختترین و مەزلوومترین ئینسانی کورد پشتیوانی بکا.

نیزامی و خانی وەک دوو شاعیری موسڵمان لە پێشەکی کتێبەکانیاندا حەمدی بینایی چاوان و ئاودێری دێمەکاران، خودای مەزنیان کردووە و بەخۆشەویستی خودا و پێغەمبەری گەورە و نازدار و پیاوچاکیان هەڵگوتووە و هەر دووک لەو باسەدا سەرکەوتوون.

بەڵام کە وەک شاعیرەکانی پێشوو هاتوونە سەر باسی میر و مەزنان، بەتەواوی لێک جوێ بوونەوە، نیزامی پێی هەڵگوتوون یا ئەوپەڕی گلەیی لێ کردوون، بەڵام خانی بەئازایەتی کوتاونی و تاوانی کوێرەوەری و چەرمەسەری هەژارانی بێ دەرەتانی خستۆتە ئەستۆی ئەوان.

لە باقی مەبەستەکانی پەراوێزی داستانەکەیدا خانی وەک عاریفێکی لێزان و دڵسۆز دواوە و ئەوەندە بەخشندە و بەڕەحم بووە کە تەنانەت بەکرە مەرگەوەڕی بەدفەڕی، پاش کوژران و بوون بەچەقڵی مەم و زینان، بەخشیوە و بەخەونی پیاوچاکێک کردوویە بەدەرکەوانی دەرکی کۆشکی بەهەشتی مەم و زینان. ڕەنگە خوێنەر وەڕەز بووبێ و پێی وابێ زۆرم درێژدادڕی کردووە. بەڵام من پێم وایە زۆرم مێشکی خۆم کوشیوە تا ئەم باسە کورت بکەمەوە و بچمە سەر باسی عەلی ئاشق. ڕاست بێ یا ئەفسانە «دەگێڕنەوە زەمانی زوو لە ئاوەدانییەکی ئەم کوردستانەدا لاوێک ژیاوە کە ناوی عەلی بووە. عەلی گیرۆدەی داوی ئەوینی کچی مەلای ئاوەدانی بووە. مەلازادەی شۆخ و شەنگیش دڵی بەعەلییەوە بووە. ئەوینی ئەو کوڕ و کچە وەک ئەوینی لەیلی و مەجنوون و مەم و زین، ئەوینێکی پاک و خاوێن و ئاسمانی و دوور لە هەوا و هەوەس بووە. خوازبێنیکەری ناردوونە سەر کیژی مەلا. بەڵام شۆفار و ڕیاباز و دووزمان کە هەمیشە بوون و وا زووش بنەبڕ نابن، چوون دەکەڵیشەی مامۆستاوە و نەیانهێشتووە کچەکەی بداتێ و پێیان سەلماندووە مەلازادە بۆ بۆرە پیاو نابێ.

کوڕی سەوداسەر وەک قەیسی عامیری لە سوێی گراوییەکەی کە بەداخەوە ناوی نازانین شێت و دین دەبێ و ئاوەدانی بەجێ دێڵێ و دەس ڕەکێوان دەدا. نەمبیستووە دەگەڵ

کێویان ببێتە هاودەم. بەڵام شەو و ڕۆژ بەشاخاندا گەڕاوە و بەیت و باو و لاوک و حەیرانی کوردانەی بەیارەکەی هەڵگوتووە.

جێی داخە لەوانە چمان وەدەس نەکەوتوون. بە چەقالە، بەڵاڵووکە کێویلکە، گێوژ و کرۆسک و گیا و گوڵی کوێستانان ژیاوە، جاروبار شوان و گاوان و ڕەوکەوان نانی ڕەقیان بەخێرا خۆیان داوەتێ، چەند وا ماوەتەوە ڕوون نییە. کچە مەلاش هەموو حەڵاڵی دونیای لە خۆی حەرام کردووە و قەت لە ژوور نەهاتۆتە دەر و کەسی نەدواندووە و شەو و ڕۆژ گریاوە.

مەلای موسڵمانی کورد زگی پێیان سووتاوە و بەزەیی پێدا هاتوون و کچەکەی بەزۆرەملێ نەداوە بەکوڕی ئاغا یا کوڕە مەلایەکی وەک خۆی، یا بازرگانێکی دەوڵەمەندی شار، بۆ خۆی وەبەندەنان کەوتووە و عەلی کە ئیتر بەعەلی ئاشق ناوبانگی ڕۆییوە و بەهەزار زەحمەت دۆزیویەتەوە، دڵخۆشی داوەتەوە و بەڵێنی داوەتێ چیدی بەقسەی دووزمان و شۆفاران نەکا و کچەکەی بداتێ.

عەلی ئاشق هاتۆتە ئاوەدانی، مەلا نوشتەی بۆ نووسیوە، دایکی سەری دەپڵاو و گۆشتی گرتووە، دەستە براکانی دەوریان داوە و قسەی خۆشیان بۆ کردووە تا ژیوەڵە بۆتەوە و هۆشی هاتۆتەوە سەرەخۆ. مەلاش بۆ خۆی کچەکەی لێ مارە کردووە و بەجلوبەرگ و جیازی خۆی بۆی سوار کردووە. سواری کورد ڕمبازێنیان لە پێش کردووە، تەقڵەیان داکوتاوە و جلیتیان هاویشتووە. دەستە خوشکەکانی سەمایان لەپێش کردووە، دایکی زاوا و پیرێژنەکان ئاوێنەیان بەرەو ڕووی ڕاگرتووە، بەربووک سواری ئەسپی بارگە بووە، خزم و کەسوکاری پیاوی عەلی لە سەربانەوە شاباشیان بەسەردا هەڵاوێشتووە، منداڵ تێک وەرووکاتوون و شاباش و نوغڵ و نەباتیان کۆکردۆتەوە، بووکیان لەسەر کورسی دابەزاندووە. دوو برازا پیلیان گرتووە و بەرەو پەردوویان بردووە. لەو حاڵەدا عەلی لەبەر بێڵایە ڕاوەستاوە و دەستی لە بناگوێ ناوە و ئەم بەندانەی پێ هەڵگوتوون:

مەجلیسی ئاشقان گیراوە
ساقی لەنێو ڕاوەستاوە
پیاڵەی عیشق نۆش کراوە
بەخێر هاتی پەریزادە
بەخێر هاتی
بەسەر چاوی دەمن هاتی

بەچیم زانی کە تۆ هاتی
بەدەنگی تۆق و خرخاڵان
عەلی عاشق!
ئەگەر عیشقت زمانی بێ
سەد جار عومرت زوو فانی بێ
حەیفە ئیخلاس پەنهانی بێ
مەلازادە بەخێر هاتی!
موتریب! لێ دە بینای سازت
بەختت سووتێ لە بۆ نازت
جووتێ ساقی گوارە زێڕن
مەی لە مەیخانان دەگێڕن
ئاشقان لەڕێ وەردەگێڕن
قوربانت بم ئەی بای وادە
تارا لەسەر لەیلم لادە
بەدەستووری حاکم زادە
مەجنوون یەکی دەردەدار بوو
بەتیری عیشق گرفتار بوو
چونکە لەیلی وەفادار بوو
مەجنوونەکەی لە کێوانم
دایم دڵ پڕ لە هیجرانم
بۆ خاڵی لەیل پەرێشانم
خۆزگەم بەفەرهادی چینێ
خەریکە لە سەنگ تاشینێ
ئەویش بۆ عیشقی شیرینێ
قوربانت بم شەماڵ وەرە
ئەو کاغەزەم لەبۆ بەرە

بیدە بەدەستی دڵبەرە
ساقیم دەوێ شەراب بێنێ
عەکسی خۆی تێدا بنوێنێ
ئیننالیلای لێ بخوێنێ
بەو چاوە گیانم دەستێنێ

کە دەگاتە ئێرە شادی مەرگ دەبێ و گیانی پاکی بەخودا دەسپێرێ و لەبەر دەرکی پەردوو دەکەوێ.

ئەوە بوو سەرگورشتەی عەلی ئاشق مەجروومی کوردەواری. لە بەیتەکانی کوردیدا زیاتر گراوی شینی بۆ کوڕە حەیران گێڕاوە، وەک شینی زین بۆ مەم، شینی خانزاد و خەزاڵ بۆ لاس، شینی خەج بۆ سیامەند، شینی سنجان و ئایشە گوڵ بۆ سواری خۆیان لێرەدا شینی کچە مەلا بۆ عەلی دیار نییە. دەزانن دەبوو چ شینێکی بۆ بگێڕێ؟ بەئاواتەوەم کە دەنگ خۆشە کوردەکان ئەم بەندانە وێڕای ئاهەنگی شمشاڵێکی مەحزوون بڵێن و شاعیرە لاوەکانمان ئەم چیرۆکە بکەنە داستانێکی شێعری درێژ. بۆ سەرچاوەی داستانی مەم و زین و لەیلی و مەجنوونی نیزامی هەر بەیتێکی وا نەبووە؟